

Ks. JÓZEF BURYAN

SKĄD POCHODZI
TWOJE IMIĘ I NAZWISKO
I NAZWA MIEJSCOWOŚCI
RODZINNEJ?

(Zwięzły zarys imiennictwa polskiego)

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE

W A R S Z A W A — 1 9 3 3

Ks. JÓZEF BURYAN

SKĄD POCHODZI
TWOJE IMIĘ I NAZWISKO
I NAZWA MIEJSCOWOŚCI
RODZINNEJ?

(Zwięzły zarys imiennictwa polskiego)

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE

W A R S Z A W A — 1 9 3 3

18104 / 4

SKRÓTY

<i>i</i> = imię	<i>r</i> = rzeka
<i>n</i> = nazwisko	<i>p</i> = potok
<i>m</i> = miejscowość	<i>g</i> = góra

Odbito w drukarni Współczesnej, Warszawa, Szpitalna Nr. 10.

K
190/73

ZARYS IMIENNICTWA POLSKIEGO.

Wielka centrala elektryczna lub zawiła maszynierja nie posiadają dla fachowca żadnych zgoła tajemnic, dla niefachowca są podziwu godnym systemem, którego szczegółów i szczegółików sam sobie wytłómaczyć nie potrafi.

Podobnie przedstawia się sprawa imiennictwa.

Pochodzenie i powstawanie imion, nazw osób i miejscowości da się ująć w pewne, podlegające ścisłym regułom karby i zasady. Wszelkie nazwy mają swoje uzasadnione znaczenie, nie są to lub raczej nie były pierwotnie żadne misterja i niedostępne dla bliższych wyjaśnień tajemnicze zaklęcia. Każda nazwa jest i musi być wytłumaczalną, o ile posiadamy do tego odpowiedni materiał dowodowy. Nigdzie nie znajdujemy tyle mylnych, bo dowolnych tłumaczeń, jak przy wyjaśnianiu nazw miejscowości.

Biblia, ten najczcigodniejszy już dla samej swej starożytności dokument rodzaju ludzkiego, dodaje bardzo często, szczególnie w Pentateuchu czyli w pięcioksięgu Mojżeszowym, do imion osób jak i do nazw miejscowości tłumaczenie ich znaczenia: Adam — człowiek z ziemi, Ewa — matka żyjących, Abram — ojciec dostojny, Abraham — ojciec mnóstwa, Betel — dom Boży, Mojżesz — wyjęty z wody, Jezus — Zbawiciel, Piotr (Kefa) — opoka i wiele innych.

Naukę, zajmującą się badaniem nazw, zowią z grecka onomastyką (onoma—imię), po swojsku nazwijmy ją imiennictwem. Poddziałami tej umiejętności są: toponomastyka — imiennictwo miejscowości (topos—miejsce), hydronomastyka — imiennictwo wód (hydor—woda), oronomastyka — imiennictwo gór (oros—góra).

W niniejszej pracy chcemy podać jedynie krótki zarys imiennictwa polskiego, chcemy wyłuszczyć zasady i normy, według których tworzyły się imiona osób i nazwy miejscowości w języku polskim. Zaczniemy od imiennictwa osobowego, gdyż ten dział potrzebny nam będzie jako podkład do dalszych działów. Bez gruntownego przerobienia działu osobowego nie można pisać o imiennictwie.

IMIENICTWO OSOBOWE.

A. IMIONA.

Każdy naród posiada pewien zasób swojskich imion osobowych. Liczne są imiona osobowe pochodzenia słowiańskiego wogóle, a polskiego w szczególności.

Nazwy dziedziczyły się często, co się tłumaczy pewną czcią dla przodków. Krewni Elżbiety Zacharjaszowej dziwili się, gdy synowi chciała dać imię, którego nikt z pokrewieństwa nie nosił. W języku słowiańskim tworzone nazwy według sposobu aryjskiego, t. j. złożone, dwupniowe, zawierające dobrą wróżbę, życzenia pomyślności i sławy. Przeważają nazwy na -sław i na -mir (mierz)¹⁾: Stanisław, Bolesław, Lubomir²⁾. Powtarzają się ciągle przymiotniki: drogi, luby, miły, i rzeczowniki: cześć, chwała, uciecha-niega (por. czeskie: něha, něžny): Niegosław, Wielisław, Miłosław, Wszemił, Radosław, Miłodrag, Drogomił, Dobromił (dobro = dobrze), Luborad i t. d. Częste są nazwy od wojowniczości, złożenia z bor(u) (walka), woj, rać: Racibor, Wojbor i Borzywoj, Borysław, Wojsław, Wojciech i inne. Słowiańskie rat(i) = wojna. (Bogusławski: Dzieje Słowiańszczyzny tom II-gi, str. 146). Częste są nazwy rodzinne, złożenia z dziad, stryj, brat, siostra, cio-ta (-cia), rzadziej wuj: Milbrat, Bratumił, Bratosław-Braclaw, Siostromiła, Sulidziad, Bratumiła. Spotykamy również w imionach życzenia bogactwa, gościnności, wiedzy, siły, odwagi, piękności i cierpliwości: Miłogost, Gościrađ, Radogost, Dobrogost, Przemysł, Chociemysł, Dobromysł, Cierpimysł, Dobrosława, Dobroniega, Miłoniega i t. d. Życzenia tegiej sławy zawierają narówni imiona: Stanisław, Sobiesław, Dobrosław, Lutosław, Jarosław, Świętosław (w pierwotnem znaczeniu silny), Bolesław, Wacław (vác, więc-ej), Sulisław (sulej = silniej), Unisław (uniey = lepiej), Pako (plurime) -sław i inne³⁾. Por.: Stary ale jary = silny.

Te dwupniowe nazwy stale skracano i tak: ze Stanisława urobiono Stana, Stasia, Stacha, z Bolesława Bolka, z Bogusława Bogusza i Bogusia. Przy skracaniu uwzględniano tylko pierwszy pień. Przykłady podobnych skrótów są: Stań, Lub, Mił, Mał, Mir, Ciech, Dar, Wach, Chot, Choc, Przech, Rasz (Radosław, Radosz), Wit, Gost, God, Włast, i t. p. występujące zwykle w for-

¹⁾ Znaczenie obu według Słownika etymologicznego języka polskiego Aleks. Brücknera ma być to samo.

²⁾ Włodzimierz Dzwonkowski: Historia Polski na monografiach źródłowych oparta Cz. I. Prahistorja ziem polskich. Słowiańszczyzna pierwotna. Początki kultury polskiej i organizacji. Warszawa — Lwów, 1918 str. 170.

³⁾ Ze studiów nad polskiem imiennictwem osobowem. Dr. Witold Taszycki „Język Polski” 1923, VIII, 4. (Pakosław, Pękosław i pochodne.

mach tylko zdrobniałych jak: Stanek, Lubich, Milik, Malik, Mirek, Cieszek, Cieszeko, Darek (por. Darków m⁴⁾), Danek (por. Dankowice m.), Waszek, Chotek, Przeczek, Raszyk, Witek (por. Witków, Witkowice, Witzak, Witkowski, Witkiewicz, Witos, Witoszek, Witaszek, Witala, Witalusz, Witoszyński), Godek, Godziek, Godzisz (Godów, Gdów, Godziszów, Gdaniec, Godański). Z czasem utrwały się jednopniowe nazwy nawet u książąt: Mieszków, Bolków, Przemków, pomorskich Mszczujów (od Mściwój), i Warszów (od Warcisław-Wracisław, Wrocław).

Przy tworzeniu imion rodzaju żeńskiego zadowalano się najczęściej doczepianiem do imion męskich końcówki rodzaju żeńskiego. Nawiasowo zaznaczam, że Dąbrówka brzmi u Thietmara właściwie i pięknie: Dobrawa (Dobrawa, Dobrawka — greckie Agata i łacińsko-włoskie Bona). Nowsze podręczniki historii używają tylko tego brzmienia. Podobnie i co do formy imienia Mieczysław czyni prof. A. Brückner zastrzeżenia na podstawie źródeł historycznych⁵⁾. Wandę również chcą wysiedlić w kraj fantazji, może jednak da się znaleźć jakiś podkład dla tradycji i kopia złączonego z jej imieniem.

Co do dwupniowych starosłowiańskich imion osobowych, trzeba zaznaczyć, że nieraz trudno każdej z obu części podkładać osobne jakieś znaczenie. I naszym przodkom zapewne w niejednym wypadku pierwotne znaczenie tych imion było już silnie przymglone, przybladłe; dodawano pewnie według innych imion końcówki: -sław, -mir, -bor, i inne i zmieniano dowolnie, Mirogniew i Gniewomir, Mirosław i Sławomir. Nieraz obie części oznaczają to samo np.: Lubomił, Radomił, Racibor (rać — wojna, bor — walka, według dotychczasowych znanych mi tłumaczeń). Dlatego też przetłumaczenie tych nazw niezawsze wydać może jakieś jasne pojęcie. O tem trzeba pamiętać! ⁶⁾

W imionach osób, jak słusznie powiedział niemiecki językoznawca Karol Humboldt, kryją się najstarsze pomniki każdego narodu.

Od hymnu „Bogurodzicy“, zaczynającego dzieje pisane języka naszego, nie dostrzeżemy na półtorawiekowej przestrzeni wstecz, t. j. w latach 1270 — 1120 nic więcej prócz imion osobowych i miejscowych po dawnych aktach łacińskich. W XI w. już tylko kilkadziesiąt nazw musi nam zastąpić całe bogactwo języ-

⁴⁾ m = mieszcowość.

⁵⁾ O Piaście i pjaście str. 338 — 341, i Dzieje języka polskiego II wyd. str. 29.

⁶⁾ Zaznacza to same zjawisko co do starogermańskich dwupniowych imion Dr. Fr. Tetzner, Namenbuch II. Aufl. Leipzig. Reclam. 1894 str. 3 i 4, i cytow. niżej Nestlechner. Odwracalność w imiennictwie indoeuropejskiem stwierdza W. Taszycki: Najdawniejsze Polskie Imiona osobowe. Kraków, 1926 str. 38.

kowe. Bulla papieska z r. 1136., będąca zarazem złotą bullą języka polskiego, obejmuje spis kilkudziesięciu miejscowości i kilkuset ludzi, same więc nazwy; ale i z nich język poznać możemy⁷⁾.

Z przyjęciem chrześcijaństwa zyskały zupełne prawo obywatelstwa we wszystkich językach imiona hebrajskie, greckie i łacińskie.

Wymienię tylko niektóre; hebrajskiego pochodzenia są: Adam, Marja, Józef (tyle co Crescens), Jan, Michał, Anna, Elżbieta, Ewa, Zuzanna, Magdalena, Marta, Jakób, nasz narodowy Tadeusz, Maciej, Tomasz, Bartłomiej, Rafał, Gabrjel i wiele innych.

Z greckich przyjęły się: Agnieszka, Jerzy, Helena, Katarzyna, Piotr, Stefan, Szczepan, Filip, Jędrzej, Izydor, Nikodem, Zofja-Zosia, Teofil, Agata, Adolf, Małgorzata, Teodor i dalsze.

Łacińskie są imiona: Feliks (Szczęsny-Szczęsna), Paweł, Augustyn, Ignacy, Benedykt, Barbara, Laurencjusz-Wawrzyniec (laur=Wawrzyn), Wincenty, Walenty, Leon, Marcin, Łucja, Roman, Klemens, Konstanty, Urban, Florjan, Agrikola (rolnik), Antoni (znaczenie nie ustalone), Ursyn.

Z germańskich imion zaznaczam: Karol, Franciszek, Franek, Ernest, Rudolf, Jadwiga (Hadu-wig, obie części oznaczają wojnę, Haderkampf; nowsi przeczą⁸⁾), Kunegunda, Ulryk, Witold, Ferdynand, Albrecht-Olbracht, Albert, Hugon, Leopold, Ludwik, Fryderyk, Bernard-Biernat, Norbert, Medard, Henryk, Zygmunt, Roger.

Litewskie: Olgierd.

B. NAZWISKA.

1. Nazwiska powstałe z imion.

Od każdego imienia wytworzyły się całe szeregi zdrobniałych i zgrubiałych odmian, które z ojca przechodziły na potomstwo i przetrwały się z czasem w nazwiska dodawane do imion, gdy skutek rozludnienia i gęstszego zaludnienia nazwiska stały się koniecznymi dla uniknięcia pomyłek. Kilka przykładów: Z imienia Adam powstał: Adamik, Adamek, Adamiak, Adamiec, Adamiuk, Adamczak, Adamczyk, Adamczuk, Adamczok, Adamus (łać), Jadamus, Jadamczyk, Hadamczyk, Hada-

⁷⁾ Brückner, Dzieje języka polskiego II wyd. str. 38.

⁸⁾ P. Alfons Nestleher: Die Deutung alter germanischer Personennamen (artykuł w gazecie: Korrespondenzblatt f. d. österr. Klerus); Hedwig ist kein Haderkampf.

mik, Hadaś, Hadaszczok, Jadach, Jadcza, Adach, Adaś, Adamisko; pochodne: Adamski, Adamowicz, Adamowski, Adamkiewicz, Adamczewski, Adamecki, Adamiecki, Adaszewski, Adamowice, Adamówka, Adamowobieda (m), Adamaszek?

Z imienia Jan wywodzą się nazwiska: Janek, Janik, Janko, Jankoś, Jankosz, Janku, Janos, Janosz, Janoszek, Janoszka, Janoszczuk, Janosik, Janas, Janasz, Janaszek, Janaszak, Janasik, Janicz, Janiczek, Janaczek, Janeczek, Janeczko, Jańczyk, Janiczny, Janiak, Jankowiak, Janisz, Jankisz, Jonkisz, Jan, Jón, Jónek, Jónok, Jónak, Jonik, Jończyk, Joniec, Jońca, Jonecko, Janyga, Janiga, Janusz, Janus, Janusek, Janis, Janak, Januszek, Januszyk, Janusik, Janica, Janulek, Janulok, Janesz (czeskie), Janec (słowieńskie), Janeczko, Janiec, Janasz, Jancza, Joncza, Jonczek, Jańczak, Janczak, Jańczur, Janczur, Jańczura, Janczenko, Janiak, Janina (męskie), Janota, Janocik, Janata, Janeta (czeskie), Janotka, Janich, Janiura, Janiurek, Janurczak, Jonczalik, Janda, Janca, Jandura, Jonda, Janta, Jonisz, Jonszta, Jany, Janczy, Jończy, Jonczka, Jaś, Jaśko, Jasik, Jasiek, Jasiak, Jasica, Jasiczek, Jasiura, Jaśkowiak, Josiek, Jasiulek; pochodne: Janów (imię osoby), Janowic, Janowicz, Janiewicz, Jankiewicz, Janikiewicz, Janiewski, Janczewski, Janczyński, Janiszczak, Janczurowicz, Janiszewski, Januszowski, Januszcowski, Januchowski, Januszkowski, Janicki (poeta urodzony w Januszkowie), Janecki, Janusiewicz, Januszewicz, Januszkiewicz, Janociński, Janisław, Janiszowski, Jański, Janukowicz, Januszowicz, Janocki, Janowicki, Jankowski, Janikowski, Janakiewicz, Jasiewicz, Jasiński, Jasicki, Jaśkowicz, Jasiukowicz, Jaśkiewicz, Jaśkowski; miejscowości: Jasiowiec, Jaśkowice, Janów, Janowice, Janowiec, Janówka, Jankowiec, Janula (= Janowa góra), Janinowo, Jankowice, Janiki i t. d. A więc mamy z jednego imienia Jan tylko przeszło 120 odmian nazwisk wyliczonych. Janina miasto w Grecji.

Z imienia Paweł wywodzą się nazwiska: Pawełek, Pawełczyk, Pawelczyk, Pawelczak, Pawołek, Pawela, Pawełka, Pawlak, Paulak, Pawlok, Pawłuś, Pawlusek, Pawlus, Pawlusiak, Pawlik, Pawliczek, Pawlisko, Pawliska, Pawlenko, Pawlitko, Pawliszak, Pawliszczak, Pawliszczok, Pawlica, Pawlita, Pawleta, Pawłęta, Pawlina, (por. Gaweł-Gawlina), Pawlas, Pawlasek, Pawłosek, Pawloszek, Pawłoś, Pawlaczek, Pawlaczyk, Pawlicz, Pawliczka, Pawliczuk, Pawliszczuk, Pawlaszczuk, Pawlaszczyk, Pawliczenko, Pawela, Pawelec, Palko, Pala, Paluch, Palica, Paliczka, Palik, Palanta, Pałęga, Paleta, Palenda, Paś, Pasek, Paszek, Paszkiewicz, Paszanda, Paszko, Paszota; pochodne: Pawelski, Pawulski, Pawłucki, Pawłowicz, Pawlicki, Pawlikowski, Pawlikiewicz, Pawluskiewicz, Pawłoczak, Pawełkiewicz,

Pawłowski. Pawlusiński; miejscowości: Pawłów, Pawłowice, Pawlusie, Pawlusia Hala i t. d.

Z Jerzego mamy nazwiska: Jerzyk (czeskie Jiřík), Jerzak, Jura, Jurek, Juruś, Jurak, Jurok, Jurko, Jurosz, Jurasz, Juras, Jurasek, Juraszek, Juroszek, Jureczek, Jureczka, Jureczko, Juroń (Jureńko rosyjskie), Jurczak, Jurczok, Jurczek, Jurczyk, Jurczuk, Jurzyca, Jurzyczek, Juryga, Juranek, Juraniec, Jursa, Jurczyga, Jurajda, Jurgała, Juryszczak, Juraszko, Juręty, Jurzysko; pochodne Jurowicz, Jurewicz, Jurkiewicz, Jurzykowski, Jurzykiewicz, Jurkowski, Jurczyński, Jurzyński, Juraszyński, Juraszewski, Jurski, Jurzycki, Jurecki, Jurgowski; miejscowości: Jurgów, Jurzyce, Juratyn, Jerzyce, Juraciszki.

Z Laurencjusza-Wawrzyńca powstały odmiany nazwisk: Lorenc, Lorek, Lorych, Lorysz, Larysz, Larys, Laras, Loreńczyk, Lorańczyk, Lorenczuk, Lorentowicz, Loret, Lorc.

Wawer, Wawro, Wawrosz, Wawra, Wowra, Wowro, Wawrot, Wawrek, Wawrzek, Wawrzko, Wawreńko, Wawrytko, Wawrótko, Wawruszka, Wawruś, Wawrzysz, Wawrzoszek, Wawrzusek, Wawrzusiak, Wawrzeczek, Wawrzeczko, Wawrzeczka, Wawreczka, Wawrzasz, Wawerek, Wawerka, Wawerda, Wawrzka, Wawerczak, Wawrycha, Wawrzon, Wawrzyk, Wawrzyczek, Wawrzyczek, Wawrzyniec, Wawrzyn, Wawrzut, Wawrzacz, Wawracz, Wawrzynek, Wawrzyniak, Wawrzyńczak, Wawszczak, Wawerla, Werlik, Worliczek, Wowek, Wawak; pochodne: Wawrzykiewicz, Wawrzyszkiewicz, Wawrzyszkievicz, Wawrzynowicz, Wawrzycki, Wawrzyczny, Wawrzkowicz, Wawrowski, Wawrocki, Wawrzynowski, Wawrzykowski, Wawrzyszczak, miejscowości: Wawrzyszew, Wawrzyńcowa, Wawrzyskowie.

Liczo potomstwo nazwisk zrodził polski Stanisław. A więc: Stanak, Stanek, Staneczek, Staniek, Stanik, Staniczek, Staniczka, Stanieczko, Staniec, Stanis, Stanis, Staniszk, Stanios, Stanioch, Staniosz, Stanioszek, Stanko, Stankusz, Stanula, Stańczyk, Stańczak, Staniątko, Stanio, Stano, Stanoch, Stanuch, Staniucha, Stanaszek, Stach, Stacho, Stasz, Stasz, Staszkiel, Staszak, Staszyc, Staszyc, Staszczak, Staszczyk, Stachura, Stachurko, Stanięta, (liczba pojedyncza) Staszeńko (roskie), Stoch, Stosiek, Stoszek, Stachnio, Stachiło, Stachyrak, Stachera, Stachowiak, Stachon, Stachak, Stachnik, Stachała, Stachuła, Stachon, Stachak, Stasiczek, Stasiek, Stasiak, Stasiok, Stec, Steczko, niemieckie Stenz, Stenzel, Stancl, Stanclik, Stączek, a pewnie jeszcze inne; pochodne: Stachowicz, Staniewicz, Stanowicz, Stachowski, Stachurski, Stachorski, Stachecki, Stachel, Stachelski, Stachlakiewicz, Stachiewicz, Stankiewicz, Stasiewicz, Staszkievicz, Staśkievicz, Stańczykiewicz, Stańkowski, Stanikowski, Staniowski, Stanewski, Staszałek, Staszewski,

Stanecki, Stanicki, Stanuchowski, Staniszewski, Staszyński, Stasiewski, Staszycki, Stasicki, Stasiowski, Stanowski, Stasiniewicz, Stański, Stachlewski, Steczkowski; miejscowości: Staszów, Stanów, Stanowice, Stanisławczyk, Staniątki, Stasiówka, Stankowizna, Staszówka, Stanęcin, Stęszowo, i wiele innych.

Mikołaj darował cały szereg nazwisk, jak: Mika, Miksa, Miksia, Mikieska, Mikeska, Mikeszka, Mikos, Mikosz, Mikoś, Mikosza, Mikuła, Mikula, Mikulak, Mikołajec, Mikulec, Mikulik, Mikulok, Mikulicz, Miketa, Mikoł, Mikołas, Mikołosz, Mikołoszek, Miklas, Miklosz, Mikloszyc, Mikłoszek, Mikołajczyk, Mikołajczak, Mikola, Mikora, Micza (Mičura czeskie), Miczek, Micek (Mickiewicz), Mikusz, Mikus, Mikuś, Niklas, Nikel, Nikita (od Nicolaus), Nyka? Pochodne: Micewicz, Mikołów (m)⁹⁾, Mikłasiński, Mikłaszewski, Mikulski, Mikocki, Mikulczyce, Mikucki, Mikuciński, Mikaszewicz, Mikuszowice (m), pierwotnie Mikłuszowice, Nikiszowice, Niklewicz.

Bardzo wżył się w naród polski Jakób-Kuba. Od niego wywodzą swe istnienie nazwiska: Jakubiec, Jakubowicz, Jakubiak, Jakubisiak, Jakusz, Jakus, Kus, Kuś, Kuszek, Kuszeko, Jaksa?, Jaksik, Kubik, Kubok, Kubiak, Kubiec, (Kubec czeskie), Kubin, Kubina, Kubinek, Kubieniec, Kubis, Kubiś, Kubisz, Kubiszok, Kubies(z), Kubiesa, Kubizna, Kubiena, Kubala, Kubosz, Kuboś, Kubesz, Kubacz, Kubat, Kubaczka, por. Urbaczka, Kubasz, Kubaszka, Kubas, Kubaś, Kubasik, Kubek, Kubaszek, Kubik, Kubalok, Kubaluk, Kubic, Kubicz, (Kubičik, czeskie), Kubacik, Kubatko, Kubica, Kubiczek, Kubeczek, Kubeczka, Kubeczak, Kubuś, Kubeczko, Kubiczko, Kubiczak, Kubalik, Kubalek, Kubelik, (czeskie), Kubatka, Kubałka, Kubelek, Kubelka, Kubot, Kubiejka, Kubit, Kubanek, Kubiszta, Kubach, Kubacha, Kubzda; pochodne: Kubowicz, Kubski, Jakubowski, Kubelski, Kubalski, Kubasiewicz, Kubacki, Kubecki, Jakubkiewicz, Jakubik, Jakubowicz, Jakubowski, Kobuchowo(m), Kubiszyn, Kubusiewicz, Kubiński, Kubicki, Kublicki, Kubalonka (m), Kubaszewski, Kubasiński, Kubiarczyk, Kubaty.

Z Szymona: Szyman, Szyma, Szymik, Szymonek, Szymonik, Szymoniak, Szymoniok, Szymala, Szymczak, Szymczyk, Szymuś, Szymiczek, Szymeczek, Szymisko, Szymura, Szymurda, Szymsza, Szymaszek, Szymocha, Szymoszek, Szymaszko, Szymus, Szymusik, Szymkiewicz, Szymczykiewicz, Szymczykowski, Szymkowski, Szymańczyk, Szymański, Szymanowicz, Szymczakiewicz, Szymankiewicz, Szymanów (m), Szymczakowski, Szymiski, Szymiszów (m), Szymonice (m), Szymulski.

⁹⁾ Pierwotnie Miculow = Mikulow. Zaranie Śląskie V. 2 str. 88, Cieszyn 1929. Jan proboszcz z Warszowic w r. 1440 i brat jego Miczek. (Zaranie Śląskie V. 3 str. 142, Cieszyn 1929. Miczek jest tu jeszcze imieniem.

Tomasz również nie ostatni ze swymi agnaty: Tom, Toma, Tomek, Tomeczek, Tomeczka, Tomec (czeskie), Tomic (jugosłowiańskie), Tomik, Tomiak, Tomiuk, Tomiczek, Tomczyk, Tomkiel, Tomaszek, Tomosik, Tomasik, Tomoszek, Tomaszyk, Tomca, Tomeczko, Tomaszko, Tomaszczyk, Tomaszczak, Tomaczyk, Tomka, Tomsa, Tomczak, Tomala, Tomalik, Tomalczyk, Tomaka, Tomaniok, Tomera, Tomańczok, Tomczyszyn, Tomis? (od Tomasza czy od Tomisława), Toman, Tomanek, Tomaszyński, Tomalewicz, Tomkowicz, Tomankowski, Tomaskiewicz, Tomacki, Tomicki, Tomice (m), Tomczyn (m), Tomasiewicz, Tomaszewicz, Tomaszewski, Tomaszowski, Tomczykowski, Tomanczyn, Tomiakowski, Tomczykiewicz.

Z Walentego: Walik, Walek, Walko, Walkosz, Waliczek, Waleczek, Wałęta, Waleśa, Walutek, Waloch, Walocha, Waluś, Waluch, Waluszek, Waluga, Walczak, Walczyk, Walczyca, Walczok, Waleczko, Waletko, Walica, Waliga, Waligóra?, Walenda, Walczysko, Walendzik, Walkowiak, Walisz, Waliszko, Wala?, Wałęga?, (ze znakiem zapytania, bo możliwe i inne wywody od Walisław; porównaj: Waluk, książę słoweński w VII w., Walisz, Walafrid). Pochodne: Walicki, Walecki, Walczyński, Walisiński, Walendowski, Walentynowicz, Walkowicz, Walenczukiewicz, Walasiewicz, Walkowski, Walczewski, Walczykie-wicz, Waliszewski, Walusie (m).

Od Andrzeja: Jędrysik, Ondrasz, Onderek, Ondraczka, Jędryczka, Andrychów (m), Jędrychowski, Wędra?

Z wzorów podanych można poznać końcówki, zapomocą których od pierwotnego imienia tworzą się nowe odmiany. Końcówki te podzielić można na pieszczotliwe czyli zdrabniające: -ik, -yk, -iczek, -ek, ak, -aczek, -eczek, -uś, -ko, -enko, -el, -al, -ula, -ina, -yna, (chłopcz-yna), -ówka, zgrubiające: -iga, -ęba, -ęga, -ica, -ur, -ura, -ala, -ok, -ita, -ata, i obojętne: -oń, -osz, -ola, -uch, -eta, -isz, -ut; końcówki zdrabniające, szczególnie -ik, -ek, -ak, używane także jako odojcowskie (patronymiczne): Bartosik, Kubalik, Wójcik, Fójcik, (syn wójta, fojta, Kubali, Bartosia¹⁰⁾), Gruszcak, syn Gruszki, Jakubiec, syn Jakuba, Nowaków, syn Nowaka, Rajczak, Kościelniak, Kubin, Sławin, Kowalówka, Krakówka, Milówka.

W końcówkach można rozróżnić pewne stopniowanie: poprzez pieszczotliwe, zdrabniające, obojętne aż do zgrubiałych, przezwiskowych i pogardliwych.

Z tych wyrwanych na chybił-trafił przykładów możemy poznać, jak wielką ilość naszych nazwisk stanowią pierwotne imio-

¹⁰⁾ Bujak cytowany poniżej.

na ze swemi formami zgrubiałemi, zdrobniałemi i pochodnemi (derywatami).

Dziwimy się, gdy się ktoś podpisze Walenty Wojciech, i nie wiemy które z dwojga imieniem, a które nazwiskiem. Przy badaniu nazwisk dochodzimy do przekonania, że olbrzymia ilość dzisiejszych nazwisk to pierwotne imiona, lub też ich odmiany zdrobniałe, zgrubiałe lub pochodne. Porównaj: Piotr Wawrzyniak, Czesław Święch (skrót Świętosława), Rudolf Tomanek, Józef Romanek, Wawrzyniec Kubala, Jan Stankusz, Kazimierz Pietrzyk, Piotr Stachiewicz, Anna Jaś, Jan Więcek, Wiącek, (Więclaw, pochodne: Węckowski i Więckowski), Adam Staszko, Stanisław Stach, Adolf Stachura, Karol Janeczek, Jerzy Macura (Mac- Mach- Maciej. Dla objaśnienia, ile nazwisk wywodzi się od Macha: Mach, Macha, Machej, Machaj, Machejek, Machal, Machała, Machalica, Machacz, Machaczek, Machinek, Machura, Machoń, Machar, Machnik, Machniewicz, Macheta, Machanec (czeskie), Machalski, Machowicz, Machowski, Machnicki, Machuła, Machulec, Machuła, Machulik, Macko, Macek, Macura, Macula, Mackowski, Macewicz, Mackiewicz, Maćkowiak); Alojzy Mirek, Franciszek Ferenc, (= Franciszek po węgiersku), Mirocha, Dzierżek, Darocha, Gniewek, Gniewosz, Waszek, Wachowiak, Waszyca, (Wach = skrót Waclawa), Moniuszko od Monesława, Matejko od Mateusza, Maciejko od Macieja (Maciejkowice, Macieiczek, Maciejowicz, Miaciaszczyk), Florek, Florczak, Witos, Sztefka, Godziek, Morcinek, Idziak, Skarbek, Błażej, Jarosz, Krysta, Krzystek, (Christinus), Zawisza, Sobek, Pakosz, Przemyk, Józwa, Grześ, Greń, Grenia, Grycz, Heczko i t. d. i t. d., to imiona wyszły po większej części z użycia jako imiona, a utrzymały się jako nazwiska. Rozmus = Erazmus, Cedro = Czader = Teodor.

Chcąc uniknąć zbytniej rozwlekłości, mogę jedynie zwrócić uwagę na alfabetyczno-historyczny spis imion słowiańsko-polskich w bardzo łatwo dostępnem, bo taniem dziele: Księga rzeczy polskich, Lwów 1896. Wydawnictwo Macierzy Polskiej, opracował G. str. 105 i dalsze. Jest tam podany spis imion męskich i żeńskich wraz z ich skrótami, jakoteż z ich zdrobniałemi i zgrubiałemi odmianami.

Wśród dzisiejszych nazwisk znajduje się bardzo wiele imion słowiańskich, które powoli wypierane przez nazwiska chrześcijańskie stały się z czasem przydomkami, a następnie utrwaliły się jako nazwiska rodowe, n. p.: Bień, Banko, Benek, Bieniek, Bienica, Bienioszek, Binek, Binia, Biniak, Binko, Binsiz (kiewicz), Binczyk, Bima?, Benesz, Banas, (skrót Benedykta), Boda,

Bogdas, Bogusz, Bojan, Bolek, Borek, Boryna, Boryniok, Borzym, Boruła, Borysław, Drogosz, Domarad, Faliszek, Chwalisław, Gładysz, Janusz, Jasnota, Łatocha, Lasota (polski Sylwester), Lubasz, Mirek, Nawoj, Niegosz (Niegol), Prędota (Prandota), Radzisz, Radoń, Włodek, Sambor (a), Ścibor (a), Stano, Szczędor, Zbylut i inne przytoczone już poprzednio¹¹⁾. Imię Bożek nie od św. Jana Bożego lecz od dwupniowego imienia z pierwszym członem Bóg-, Bogu-, Bogo-. Jamróz, Jamrozy, Jamrozik, Broż, Brożek, Zbrożek = Ambroży. Frydek, Frydko, Fryda = Fryderyk czy Alfred. Mistek (Msta, Msti-, por. Mistyczów, Mściów). Oleś, Holeksa = Aleksey, Aleksander, Gabryś = Gabriel. Jak widzimy z podanych wzorów, tworzą najpierw skróty, a później dodawanymi przyrostkami imiona względnie nazwiska znowu narastały. Niektóre spieszczono albo zgrubiały nawet dwukrotnie. Inne skróty: Zych (Zygmunt), Piech (Piotr), Jach (Joachim), Miech (Mieczysław, Mietek), Miechucino (m). Żwirko (Girard?), Wig-ura (Wigand?, Lud-wig?).

A więc dochodzimy do wyniku: Nazwiska rodowe powstały wielką częścią z imion i ich odmian.

2. Nazwiska odojcowskie.

Pierwotnie mianowano osoby jedną tylko nazwą, jednym imieniem. Nie możemy dziś poprostu przedstawić sobie człowieka bez nazwiska dziedzicznego, t. j. przechodzącego z ojca na syna w formie niezmienionej; a jednak w całej Europie nazwiska takie rozpowszechniły się dopiero w wieku XV, a utrwaliły w następnym. Przedtem każdy wymieniał swoje imię i miejsce z którego pochodził. Porównaj Jan Kanty, może i uczony Byczyńska. Szlachcic wymieniał herb, włość lub zamek dziedziczny¹²⁾.

Naruszewicz w swojej Historji Narodu Polskiego powiada: Starożytni Polacy nazywali się najpierw od herbów, n. p.: Ciołek, Jastrzębiec, powtóre od wiosek n. p.: Piotr z Chodźca, z Zakliczyna, po trzecie od imion odojcowskich, jak dotąd Rusini: Jan Janowicz, Witek Bieniewicz t. j. syn Bienia-Bieniasza-Benedykta. Ten ostatni sposób tworzenia nazwisk od imienia ojcowskiego (odojcowskich czyli patronymicznych) znajdujemy we wszystkich językach. U narodów germańskich nazwisko syna tworzą przez dodanie do imienia ojca końcówki sohn, -son, -sen: Jacobsohn, Mendelsohn, Edison, Stephenson, Michelson,

¹¹⁾ Referat N. Sikorskiego na 3-ci zjazd historyków polskich w Krakowie, 1900: O nazwach rodowych ludu tarnowskiego cytowany u Bujaka: Studja nad osadnictwem Małopolski, str. 238, rozpr. akad. um. 1905.

¹²⁾ Księga Rzeczy Polskich: Nazwiska ludzi.

Jonson, Hansson, Ericson, Jansen, Paulsen, Carlsen; u Hiszpanów końcówki -ez (Fernandez, Ibanez, Alvarez, Suarez), u Normandów fitz na początku: Olivia fitz Patrick, Fitz Gerald. U Irlandczyków O' (or), O'Connel, u Szkotów Mac (Mac Cormik, Mac Mahon), u Arabów i Hebrajczyków: ibn, ben, bar, (Abraham ibn Jakób, Ben-Abinadab, Bar-Nabas, Bar-Tolmai, Bar-Kochba), u Greków przez końcówkę -ides: Bazylides, u Rumunów przez końcówkę -escu (Teodorescu), u nas przez dodanie końcówki: -ic, -yc, -owic, -ewic, (później c przeszło na cz): Panic, Kmicic, (Kmita), Staszyc, Czechowic, Zimirowic, Szymonowic, Janowic, Raciborowic, Królewic, Borkowic, także Rajczak = Rajczyc = syn rajcy, Podkomorzyc, Klonowic, Janochowic, Niemczyc, Gustawicz, Iwonicz¹³), Wojnicz¹³), Wyrwicz (Wyrwa) i t. d. Przykłady nazwisk odojcowskich na -owicz są: Sędowicz, Włostowicz, Władysławowicz, Teodorowicz, Lenartowicz, Ochorowicz, Kubowicz, Kondratowicz, Abrahamowicz, Rejowicz, Józefowicz, Jachowicz, Kasprowicz, Maciejowicz, Jędrzejowicz, Szczęsnowicz, Wąsowicz; na -ewicz: Stankiewicz, Antoniewicz, Janikiewicz, Jachiewicz, Klemensiewicz, Niemcewicz, Kniaziewicz, Mickiewicz, Mackiewicz, Jackiewicz, Sienkiewicz, Matuszewicz, Cyganiewicz, Bartoszewicz, Waszkiewicz, Kajsiewicz, Witkiewicz, Chodkiewicz, Langiewicz, Krzeszkiewicz, Korzonkiewicz i t. d. Typ ten przechował się u Rosjan (tak zwane otczestwo). U nas zwyczaj ten zanikł w ciągu XVI w., przynajmniej u szlachty, chociaż mieszczaństwo dłużej tryb ten zachowało. Jeszcze w bitwie pod Lignicą w r. 1241 przeważali w spisie poległych ci -icy; odojcowski przydomek ustalał się często i dla całego rodu czy szczepu: Radzimicze, Wiacicze, Lucicy (potomkowie Luta). Przeważnie jednak nadawano szczepom nazwy od ich siedzib: Pomorzanie, Łączanie, Polanie, Kujawianie (Kujawy = obszary świeżo wytrzebione albo pagórki bezdrzewne i piaszczyste wśród lasów¹⁴). Kujawka m., Kuja = wiatr; por. Zawoja m.

3. Przydomki, przezwiska.

Inny rodzaj nazwisk powstał z przymiotników dodatnich lub ujemnych ciała, ducha, czy majątku danego osobnika. Podobnie jak i dziś jeszcze się dzieje, gdy w której miejscowości znajduje się kilka osób tego samego nazwiska i nawet imienia, wtedy dodaje się każdemu z nich jakiś przydomek, który z czasem przechodzi w dziedziczne nazwisko rodowe. Nomen-omen „imię-

¹³⁾ Nazwisko i miejscowość.

¹⁴⁾ Dzwonkowski cytowany wyżej str. 171.

znanie" powiedzieć można o tych nazwiskach, gdyż zawierają w sobie znamioną, charakterystyczną cechę pierwotnego właściciela. Liczba takich przydomków jest legion. Kto nie miał herbu ani dziedzicznej włości otrzymywał do imienia przydomek. Mamy więc nazwiska, jak: Białowas, Czarnota, Białas, Białoń, Łysek, Kędzior, Gołysz, Golesz, Gołuch, Golec, Golcz, Gótek, Gola, Golas, Gołosz, Golis (z), Golej, Golub? (uboga szlachta lub chudopacholek, kozak to samo znaczy), Małysz, Malej, Malejka, Malicha, Wielgosz, Wieloch, Wieliczko (a), Strójwas, Śmiech, Drwięga, Śmieja, Kiep(ura), Wrzecionko, Zwyrtek, Gębala, Szalibut, Stawinoga, Darmopych, Samochwał, Ryczywół (m), Kulik, Kula, Kulaga, Kulisz, Kulej, Kulesza (o), Kulawko, Chromik, Śmiga, Śmigły, Czupryk, Czupryna, Ciemięga, Wałęsa, Smyk (a), Siakała (siakać — smarkać), Strządała (strządać — oszczędzać), Gomoła, Zębaty, Fajkosz, Cwiekała, Ziejka, Szkareda, Zajękała, Faflok, Faferko, Kapinos, Suchota, Krzakała, Nosal, Chrapek, Spała, Spalek, Niezgoda, Siekiera, Kłos (kłuje), Kostka, Skarga, Kwak, Gorewoda, Gorączka Głuch, Warzecha, Brus, Grzywa, Grzywacz, Gołonóg, Kudłacik, Broda, Zbiegły, Zwoleń, Brodacz, Uchacz, Świdroń, Mańda, Majdak, Małjurek, Młodystach, Czarnywojtek, (dopełniacz Czarnywojska; por. czeskie: Malypetr, niemieckie: Kleinpaul, francuskie Petitjean), Szuścik (zła wymowa przy braku zęba, por.: Piskozub), Gąsienica (od pstrego, moregowatego ubrania), Psirokoń, Pasiak, Moczygęba, Dybiżban, Mżyk (mży oczyma), Niewidok, Wigłasz, Psota, Niemój, Mojeścik, Małoprzat, Nieżywieć (m), Koźdoń, Niedziela.

Od przysłów przezwiska: Rewera, Proczpak, Ponieważ, Trzeja, Dolibóg; urlopnik chępił się: zemnie to figura! — i został mu przydomek Figura. Dalsze: Opiłka, Ochlast, Nawalany, Kieliszek, Gorzałka, Niedworek, Niedoba, Niesporek, Sporek, Sporysz, Nierostek, Nienada, Jędrosmysk, Białojan, Dobryjan, Łysyjan, Buryjan, Chudy, Pampuch, (miejscowe przezwisko siedlaków), Kułak, Sopuch, (otopulony), Fukała, Ryszawy, Czerwonka, Ryszka, Mrugała, Długi, Mrzygłód, Niesyt, Naglik, Prędota, Sersoń, Szer-szen(iak), Łagoda, Rychły, Gibas, Pieczyrak, Gluza, Głowacz, Krzywoń, Krzyworączka, Bisaga, Moroń, Wolny, Wolnica, Swoboda, dawniej Świeboda, Szlachcic, Król, Ledwudowicz, Wachmieta, Ziółko, Żądło, Lewek, Lewosz, Lewocza (m) i t. d. i t. d. U panujących: Chrobry, Krzywousty, Laskonogi, Łokietek (od niskiego wzrostu).

Tu należy włączyć także długi szereg nazwisk z królestwa zwierząt i rodu ptasiego, dla których wzorów przytaczać nie trzeba. (Zajac, Liszka, Niedźwiedź, Lew, Lewek, Bizoń, Turoń, Ryś, Wilk, Kukuczka, Kokotek, Sowa. Z obcych: Korsak, Fox, Voss,

Lasztówka i t. d.). Historyczne wspomnienie zawiera chyba w sobie nazwisko Kominek: z czasów kurnych chat.

Przybyszewski powiada o swoim nazwisku: Byłem zawsze i wszędzie przybyszem. W mojej wsi rodzinnej istniała chłopska rodzina o nazwisku Kruk. I co powiecie na to: Kruk w Kruka był złodziejem i co jeden to gorszy. Inna rodzina zwała się Musiał. Musiał na każde pytanie dlaczego to lub owo zrobił, odpowiadał kategorycznie: „bo musiałem”. Rodzina Wydrów odznaczała się tem, że 6-letni Wydra przepływał Gopło jednym tchem tam i z powrotem, a nasza służąca Sroka, nie mogła spojrzeć na coś lśniącego, by nie odczuwać silnych „ciągotek”¹⁵⁾. Można by jeszcze dodać: kto występował czynnie w sejmie, by użyć siły fizycznej, jeżeli nie „Dobija”? (zresztą ma pochodzić od Tobiasza). Dobiegniew, Dobiesław?

Stwierdzić natomiast należy w polskim języku prawie że zupełny brak nazwisk typu czeskiego, często spotykanego na Morawie, w formie czasownika jak: Vyhodil, Vyskocil, Zapletal, Kvápil, Póspišil, Nédbal¹⁶⁾, Výkydal, Dostal, Přenosil, Odehnal, Výčital, Zavřel, Vr-zal¹⁷⁾. Porównaj śląskie wyr-zać (wchodzić — wychodzić, wbiegać — wybiegać, częstotliwe, versari?).

4. Nazwiska od zatrudnienia.

Węglorz, Węglarzy, Smolik, Smolak, Smoluch, Smoleń, Smolej, Smolec, Smółka, Smolka, Sanetra, Sanetrnik, Piekar, Piekarzy, Tesarczyk, Kramarczyk, Mytnik, Palarczyk, Bednarek, Kowalczyk, Rybak, Rybarek, (słowackie), Gańczarczyk, Stolarczyk, Hajduk, Hołomek, Wybraniec¹⁸⁾, Gazda, Siedlaczek, Stodolny, Stawowy, Stawarz, Strzelec, Forys, Ciešlar, Ciešlak, Łamacz, Kożusznik, Kantor, Spiewok, Kantorek, Kantorkiewicz, Gandor, Basista, Szewczyk, Branny, Basztoń? (czy Sebastjan, Szebesta), Groborz, Rataj, Sołtys, Brandys, Kolarz, Kolarzy, Krawczyk, Kuchar, Kucharczyk, Fojt, Fójcik, Wójcik, (wójt — fojt — vogt), Pisarek, Kołodziej, Rolnik, Owczarz, Koziar, Stalmach, Kupiec, Zak, Wojnar, Kmiec, Owczar (ek), Kuchta, Pilarz (y), Wożignój, Woźnica, Baca, Kowal (a), Koziar (a), Kuczer (a), Pastuch (a), Kuśnierz, Szafarczyk, Ciešla, Tokarz, Topiarz, Piwowarczyk, Piwowar, Kaczmarczyk, Ślusarczyk, Ja-

¹⁵⁾ „Moi współcześni”, Tygodnik Ilustrowany, 1924 Nr. 11. Nie chcemy ich krzywdzić uogólnianiem!

¹⁶⁾ Niedbał polskie, raczej powinnyby brzmieć Niedbała

¹⁷⁾ Wrzoł może rychlej pochodzić od orła, worzeł, worzół. Jest i Niewrzoł.

¹⁸⁾ Zaranie Śląskie VI. 2. 1930. str. 73. Paweł Musioł.

zowy, Siciarz, Kopidoł, Przewoźnik, Zaręba, Myśliwiec, Sagitarjusz (łuczniczka), Santarjusz, Kowalec, Nowak, Szewieczek, Obuwnik, Nowotny, Nowocien, (szewc mający od cechu prawo szycia nowego obuwia, novětník, w przeciwstawieniu do innych, którzy tylko stare naprawiać mogli vetešníci po czesku, Altbüsser po niemiecku). W r. 1564 Ferdynand I, kazał ich połączyć i odtąd zwani wspólnie szewcami. Najczęstszym nazwiskiem w krajach anglosaskich jest nazwisko Smith, wzgl. Schmidt (kował). Okazało się, iż nazwiska tego używa w Sianach Zjednoczonych. Anglii i Niemczech przeszło 5 milionów ludzi. W Czechosłowacji utworzono nawet związek Nowaków. Być może że i kolonistów, nowych osadników zwano Nowakami, Przybyłami, Nowocieniami, Nowotnymi lub Kolondrami. W dawnych aktach znachodzą się określenia jak: Hultaj, Duda, Zarębnik, Kołotracz, Kijak (rzeźnik). Czeskie Kowarz = kował, Nekovařik = kiepski (spatny) kował. Pytlak (kłusownik), Klus.

5. Nazwiska od narodowości i pochodzenia.

Rusin, Ruśniok, Ruśniak, Rusyn, Rusek, Ruski, Węgrzyn, Węgrzynowicz, Niemiec, Bem (Böhm), Polak, Polaczek, Uher (ek), Węgerek, Turek, Turczyn (owicz), Rakus, Mazur, Ślązak, Czech, Szweda, Madziara, Hess, Rumun, Cygan, Szot, Szotek, Kaszuba, Kaszubek, Francuz, Greczek, Słowaczek, Słowiacek, Słowiok, Litwin, Sas, Moskal, Moskała, Moskalewicz, Basaraba, Wałach, Tatar (a), Tatarkiewicz, Tatarczyk, Pers, Wałoszek, Wałaski, Żywczok, (z Żywca), Liptak, Góral, Lach, Lachowicz, Laszczak, Laszczok, Cygonek, Przybyła, Suchanek ¹⁹⁾, (dziś Suszan = ze Suchej), Zabysztzan, Lipowczan, Bukowczan (z Bukowca), Morawiec, Bajger, Bayer (z Bawarii, Bawor por.: Baworowski), Bajorek, Wnęk, (dziś Wnuk), Wujek, Stryja, Stryczek, Najduk, Chowaniec, Ziętek i t. d. i t. d.

6. Nazwiska siedzibowe.

Jaworski z Jaworza (wzór: Jan z Janowa Janowski), Grabiński (z Grabiny), Grodziecki (z Grodzca, Grojca), Potocki (z Potoka), Ligocki, Osiecki, Czacki, Opolski, Bielski, Starowiejski, Cieszyński, Szczepanowski, Porębski, Tarnowski, Ostrowski (z Ostrowa), Nowodworski, Leszczyński (z Leszna, Leszczna), Brodzki (z Brodu czy z Brodów), Wielopolski (z Wielo-

¹⁹⁾ Ks. Kozierowski zalicza Suchana, Suchanka, do przydomków suchy, szczupły, (Suchara, Suchoń, Suchota).

pola), Chrzanowski, Solski (z Soli), Solecki (z Solca czy Solcy), Wielowiejski (Wielka Wieś)), Ujejski (z Ujścia, Zamojski (z Zamościa), Krasieński (z Krasnego, Borski, Górecki (z Górek), Groński, Ogrodzki (z Ogrodzonej nieprawidłowo?), Suski (ze Suche), Dłuski (z Dłuska), Kački (z Katów, z Kęt), Czarniecki (z Czarncy), Sokalski, Sokołowski, Wysocki, Dąbski, Dębski, Suchodebski, Kępny, Kępiński, Dębiniok, Olszak, Olszowy, Olechny, Farny, Farnik, Farski, Faruga, Feruga, Faryniak, Wądołny (Wędoły m.²⁰), Podskolski, Podżorny, Górniak, Średniawa, Doława, Duleba, Podoloż, Nadolski, Nakonieczny, Postrzednik, Zaskalski, Zagórny, Zagóra, Zaleski, Łekawa, Tarnawa, Gozdawa (gozd = las), Zagrobelny (w Zagrobeli), Buczny, Bucki, Potoczny (z Potoka = Połocki), Piaseczny, Zawodny, Podstawny, Łacki, Pasieczny, Podleśny, Zapotoczny, Gołyszny, Oborny, Szałaśny, Szałajski (Sałajka m.), Sadzawiczny, Figurny (od figury), Grobelny, Konieczny, Skonieczny, Ściegienny (ściegna, ścieża, ścieżka, skotnica, wygon), Dukalski (z Dukli=dół, jama), Kopernicki (z Kopernika, Kupfermühle) itd. Długosz podaje, że za czasów Władysława Jagiełły nastał zwyczaj tworzenia nazwisk od posiadłości, t. j. przez dodanie końcówki przymiotnikowej — ski, lub — cki. Zwyczaj ten rozpowszechnił się w drugiej połowie XV w. najpierw u średniej szlachty, bo panowie pisali się jeszcze po staremu: Łukasz z Górki, Jan na Tęczynie, i t. d. Nazwiska atoli na — ski, — cki, tworzone już w XIV w. z nazwy wsi rodzinnej lub dziedzicznej, były z początku o tyle tylko dziedziczne, o ile syn po ojcu dziedziczył tą samą wieś, z której powstało nazwisko. Jeżeli zaś osiadł w innej wsi, to i nazwisko inne tworzył, a tak zdarzało się, że każdy w innej wsi zamieszkały, ojciec i synowie, każdy innego używał nazwiska. Przykład zmiany nazwiska mamy na kronikarzu Marcinie Bielskim (1495 — 1575). Po ojcu Marcin nazywał się Wolski, od wsi Wola, ale gdy osiadł we wsi Białej koło Pajęczna został Bielskim, a syn jego Joachim już zatrzymał to nazwisko ojcowskie, (gdyby Biała ta leżała koło Bielska, nazywałby się dziś Bialskim, tylko dla odróżnienia od Bielska. Przymiotnik bowiem od Biała brzmi bielski według „Przewodnika językowego” rocznik 1921). Paprocki w swoim herbarzu powiada, że gdy Bartosz Remer kupił wieś Wilkowice, synowie jego zostali Wilkowskimi. Przy tworzeniu przymiotników od nazw miejscowych odrzuca lud przyrostek -ice, -in, -yn, -iec, oraz inne: np. Wilkowice — Wilkowski, Baginiec — Bagiński, Czechowice — Czechowski, Tarnowice — Tarnowski, Błędowi-

²⁰⁾ Miejscowość.

ce — Błędowski, Żywocice — Żywocki²¹⁾, Piotrowice — Piotrowski, Domasławice — Domasławski²²⁾, Iskrzyczyn — Iskrzycki, Lublin — Lubelski, Ocieszyn — Ocieski, Ogrodzona — Ogrodzki, Dębiany — Dębiński, Lipowiec — Lipowski, Bażanowice — Bażanowski, (mieszkaniec Bażak, Bażok), Kościelec — Kościelski, Bogucice — Bogucki, por. Ciesz-ek, Cieszyn, Chrzczon, Chrzczyna (Kcynia), Miłoszko — Miłowka (i. i. m.). Stanisławo, m., i t. d. Sprawa nie jest pozbawiona znaczenia dla wyjaśnienia nazwisk siedzibowych.

„Język Polski” X. 2. 1925 przytacza nazwy: ziemia proszowska, Kalwarja Zebrzydowska, i różne nazwiska (siedzibowe) i twierdzi: Postać -icki wypada dziś uznać za poprawną, w wielu wypadkach dla języka kulturalnego jedynie dopuszczalną. Ale z drugiej strony w wielu wypadkach, przede wszystkim w nazwach ustaliła się krótsza postać w powszechnej świadomości ogółu i nie należy jej „poprawiać” na dłuższą.

Oprócz nazwisk: Wolski, Solski, mamy: Wolak, Solak, Dębiczak, Olszak, Olszok, Górak, Polak (czeskie: Lhotak, Horák, Skalak), Górak, Nowinian, Zgórski, Nabelak, Podbielski, Nagórzan, Borak, Borowiak, (Borus), Dolak, Lasowiak, Ślęzak, Łędak, Tarnak, Odrak, Równak, Kopieniak, Leśniak, Lesok, Pustówka, Wiśłok.

Są i inne nazwiska rodowe pochodzenia miejscowego (topograficznego) jak: Zabór, Zagóra, Kopiec, Góra, Gaj (por. Hajeł czeskie), Górka, Pagór, Błotko, Zatoka, Osiek, Kałuża, Miedza, Wierzchołek, Pasieka, Dąbrówka (historyk), Nowoświat, Brzoza, Śliwa, Lipa, Lipka, Sosna, Targ, Krzyż, Kościółek, Stodółka, Dolina, Kopiec, Kępka, Ścieżka, Niwa, Rola, Młynek, Las, Zalas, Szałas, Tyniec, Łaz, Skała, Potoczek, Rój, Roja, Roik, Rojek, Raj (= zdroj, wzdrój, źródło, Rojec, Rojcewicz, Wiatrak, Jaworek, Wiśła, Wiselka, Beskid, Wapiennik, Rudnik, Kopernik, i t. d. Sposób ich powstania łatwy do wytłumaczenia. Porównaj włoskie Casagrande, Casanova, niemieckie Buchwald, francuskie Chateaubriand, Grandmaison, Maisonneuve (pierwotnie de Grandmaison) i t. d. A więc nazwa miejsca bez jakiegokolwiek zmiany staje się nazwą osoby. Później (C. II) zaznaczymy stosunek odwrotny.

²¹⁾ Por. Jugosłowiańskie Života, Živković. Živanczević i polski Żywiec, m. i n. (jest i roślina żywiec).

²²⁾ Por. Stanisławka m. zamiast Stanisławówka, są Stanisławice i Domasławice, zamiast Domasławowice (a może Domasulowice?).

Wzory nazwisk.

1. Od imienia (odimienne): Wawrzeczko.
2. Przydomkowe (przezwiskowe): Łysek.
3. Zajęciowe: Węglarzy.
5. Pochodzeniowe: Przybyła, Niemiec, Mazur, Sanojca, Ziętek, Znajdek, Siostrzonek.
6. Siedzibowe: Dąbrowski, Kępny, Kałuża, Olszak, Chybiarz (pochodzący z Chybia).

Nazwiska obce i sztuczne.

Obce: Piper (ek), niemieckie, = Fajfer; Pumper, Wachtarczyk, Figwer = Viehweg-er. Końcówka -er, a czasem i -ar, znamionuje nazwiska niemieckiego pochodzenia: Linzer, Brückner, Teiner, Haller, Kremer, Maier, Dreszer, Reger, Rymer, Romer, Rymar, Kojzar, Halfar, Welszar, Pelczar, Hecznarowice, pierwotnie Helcznarowice i t. d. Cynar - Zeuner, Zigeunertanz. Od tańca nazwy również: Rej, Firla. Mamzer = przechrzta.

Liczne przykłady obcych i spolszczonych nazwisk w dziele Jana St. Bystronia: „Nazwiska polskie“, Lwów 1927.

Nie wypada pominąć nazwisk sztucznych jak: Męcnerowski (Menkes), Ścieżyński przedtem Stegman, Lubodziecki, przedtem Liebkind, Orski (Orenstein), Sowilski (Eule), Gwiazdowski (Grosstern), które jak wiele innych badacza nie powinny zwać się na manowce. Niektóre brzmią bardzo pięknie, poznać jednak, że sztuczne.

Odnośny urząd stanowczo dopilnować powinien przy dowolnej zmianie nazwisk, by nie wprowadzano dziwolągów, nie odpowiadających zasadom polskiego imiennictwa. Czas by już był spełnić kilkakrotnie wyrażone żądanie, by stawić zapórę zachwaszczaniu polskiego imiennictwa osobowego.

Na zakończenie przytoczę jeszcze notatkę gazeciarską pod tytułem: „Dziwne przemiany nazwiska“ (Podaje „Kurjer Warszawski“ za pismami norweskimi). „W Norwegji pospolitem nazwiskiem jest Björn. Stary to wyraz normandzki, oznaczający niedźwiedzia, Meszka, miś, miśko. Por. Mieszka, jak chce Brückner). Przezywano nim widocznie w zamierzchłych czasach ludzi silnych, odważnych lub brutalnych, a nazwa ta przechodziła z pokolenia na pokolenie, (Björnson) stając się nazwiskiem. Jedna z rodzin takich Björnów przesiedliła się do Irlandji i tam stała się Byrnesami. Z rodziny tej Byrnesów pochodziło następnie kilku królów irlandzkich. Inni znów Björnowie osiedli we Francji północnej, w Normandji. Tam jednak przetłumaczyli nazwisko ro-

dowe na Fitz Urse (Fils d'Ours = synowie niedźwiedzia), a inni jeszcze dotarli do Włoch i założyli tam ród Orsinich. Niektórzy wreszcie z Fitz Ursów wrócili z najazdem do Irlandji, a z irlandczywszy się tam, przetłumaczyli nazwisko swe na Mac Mahon, co w języku gaelickim znaczy także syn niedźwiedzia! Część słynny marszałek i drugi prezydent Rzeczypospolitej Francuskiej. Niema chyba drugiego nazwiska na świecie, któreby uległo tak dziwnym przemianom". Tylko należałoby najpierw właśnie stwierdzić dowodami, czy naprawdę zmieniano i tłumaczono te nazwiska!? Analogji w różnych językach jest bowiem niemało.

C. NAZWY MIEJSCOWOŚCI.

I. Od właściwości miejsca.

Nazwy miejscowości nie powstawały dopiero po długim namyśle, ani też żaden nadzwyczajny wypadek nie tworzył nazwy, lecz najzwyczajniejszy codzienny bieg życia. Powstawały one samorzutnie, bez długiego namysłu i prawie bezwiednie. Powstawały na własny użytek najbliższej okolicy. Każde nowe zjawisko, z którym się człowiek styka, otrzymuje też od razu nazwę. W czasie kiedy kraj jeszcze słabo był zaludniony, dawano miejscom nazwy od właściwości miejsca, od rodzaju terenu, narodziła i zabudowy. Więc powstawały nazwy jak: Dolina, Kamieniec, Poręba, Pastwiska, Łąki, Góra, Potok, Struga, Strużka, Strugi, Strumień, Rzeka, Rzeczca, Leszczyny, Rybnik, Groble, Bukowina, Dębina, Grabina, Krze (kierz—krzak), Lipina, Chróst, Chrząsty, Stodoły, Sady, Piaski, Gródek, Mosi, Brzegi, Szańce, Krzyż, Mchy, Koszarzyska, Lyski, Charmęcie (obecnie Harmęcie).

Od stosunku do okolicy powstawały nazwy jak: Nowa Wieś, Nowy Targ, Nowe Miasto, (por. Neapolis), Zamoście, Zagórze, Zagrobel, Zaosie (Osa, Osina, Osika), Międzyzawiezie (Świecie = dobra kościelne), Międzyrzecze, Międzywodzie, Nawsie, Przedmieście, (namieście czeskie = rynek; namieście, nawsie = ośrodek, centrum miasta czy wsi, gdzie się znajduje kościół, gospoda, szkoła, jatka, majdan), Podgórze, Zawodzie, Zakopane, (kopane — kopanina — łązy — pasieki = drobne pola, wyczynione w lesie. Zakopane = Zapasieki (w Istebnej — Jaworzynce). Język Polski 1925. 4 str. 110. Zadziele = Zagórze (dział, góra), Wielopole = Wielkie Pole, Podgrabie, Zastawie, Zagronie, Zadole, Wielodroga, Walidrogi, Wielowieś, Wielogóra, (por. wielki = wielki), Chełmek (pagórek), Małe Górk, Równia, Czerwionki, (czerwony dwór), Białowieża, Czarny Las (szpil-

kowy), Krasnystaw, Targowica, Szklarnia, Podolsze (z Podol-sza), Podlasy, Porzecze, Pomorze, Pobrzeże, Podole, Pokucie, Pogórze, Polesie, (po — w znaczeniu „wdłuż”), Kąty, Okęcie, Opole, Ojezierz.

Od rzek biorą nazwę położone nad niemi miejscowości: Po-tok, Rzeka, Strumień, Bystra, Bystrzyca, Biała, Czarna, Stra-conka, Wisła, Wiślica, Kamienica, Ostra, Ostrawa, Ostrawica, Opawa, Morawica, Morawka, Kalna, Czarny i Biały Dunajec (w aktach łacińskich *fluvius niger*), Sucha, jest nawet Sucha Woda.

Jeżeli w czasach pierwotnego osiedlenia z natury rzeczy dawano miejscom nazwy powyższego rodzaju, nie znaczy to jednak, by powstawanie podobnych nazw i w późniejszych cza-sach było wyłączone, tylko brano wtedy przy zmianowaniu miej-sca nazwę także bardzo często od mieszkańców. Za czasów Dłu-gosza odsetek powyższego rodzaju nazw (topograficznych) po-wstałych od właściwości miejsca, wynosił w Małopolsce 45,3%, a więc blisko połowę²³⁾.

Przedstawmy sobie, że powyższy rodzaj nazw powstał jako odpowiedź na pytania: Co jest na owem miejscu? albo do-kąd idziesz lub gdzieś był?; odpowiedź brzmiałaby: Pastwiska, na Pastwiskach, na Łąki, na Łąkach; później gdy te pastwiska i łąki były już zaludnione, mówiono: do Pastwisk, w Pastwi-skach, do Łąk, w Łąkach (choć oboje znikły wskutek zabudowy). Lud jeszcze dziś mówi na Ustroniu zamiast w Ustroniu.

Od terminologii grodziskowej mamy w tej grupie nazwy jak: Gród, Gródek, Grodziec, (mieszkaniec Grojczan), Gro-dzieck (o), Grojec, Grodzisko, Grodiszcze, Grodziszczko, Ogro-dzona, Grodzie, Grodno, Grodziczno, Wyszogród, Podegrodzie, Przedgródzie, Przygród, Podwale, Podzamcze, Podobora, (Ob-w-ora = obwarowane, ogrodzone miejsce, warownia). Podobo-ra = suburbium w dokumentach łacińskich. Suburbium pokrywa się zazwyczaj z Starem Miastem lub Starą Wsią.

Oborą zwano też łąki i pastwiska tak zwane Vorburg, Pod-hradě, gród dolny, zamieszkały, w odróżnieniu od grodu obron-nego. (Brona — brama, porównaj Wysznią Bronę w Cieszynie!). Wszystkie grody polskie bronione były przygrodziami, przed-grodziami. Ostróg = częstokół, palisada; słop, stęp, prze-grodę w rzece, również zwą Ostrogiem. Porównaj: Ostróg w Ra-ciborzu. Izbica = izba; dawniej Izdbica, istbica (por. Istebne, Iz-debnik). Izba = zrąb drzewa w prostokąt zbudowany, ziemią na-fasowany, jako przesło ogrodzenia dawnych drewnianych zam-ków. (Ks. Kozierowski: Badania nazw topograficznych na obsza-

²³⁾ Według Bujaka cytowanego.

rze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski. Tom I str. 289). Na Słowaczyźnie izbami nazywają pojedyncze chaty, podobnie w Beskidzie śląskim. Do drugiej izby trzeba iść nieraz na drugi gróń.

Od lipy mamy nazwy miejscowości: Lipa, Lipka, Lipy, Lipie, Lipina, Lipiny, Lipinka, Lipnik, Lipiec, Lipno, Lipowa, Lipowie, Lipowiec, Lipce, Lipsko, Lipnica, Lipniki, Lipniczki, Lipówka. Jest Lipniczka Korzenna = na świeżem trzebowisku (in cruda radice). Por. Korzonek, m. i n.

Od jaworu: Jawor, Jaworze, Jaworzna, Jaworzno, Jaworzyna, Jaworzyniec, Jaworzynka, Jaworki, Jaworowy, (gróń), Jawornik, (dawniej Jaworznik), Jawierzny, Jaworzny, Jawornica, Jaworowo, Jaworsko, Jaworowica (źródło). Buk, Buków, Buki, Bucze, Bucznik, Bukowiec, Bukówka, Bukowa, Bukowski²⁴⁾. Dąb²⁵⁾, Dęby, Dąbie, Dębno, Dębiec, Dębowo, Dębowiec, Dębica, Dębnica, Dębowica, Dębina, Dub, Dubno, Dubienka, Dubiecko, Dębsko, Dembe, Dembieniec, Dębieńsko, Dębiany, Dąbski, Dębski, Dębicki, Dębnicki, Dębiński, Dubiecki. Dąbrowa od dobrzy-dołu albo debrzy, dołu, wąwozu leśnego. Od olchy, olszy: Olszówka, Oleśnica, Jeleśnia (jelsza).

Do tej grupy należą Brody (od przejścia w bród), Międzybrodzie, Studzienka, Mościska, Kościelec, Sól, Solec, Solca, Soleczno, Ujście, Spławie, Szczyrk, Podgórze, Pogórze, Pogórz, Grabowszczok, Grabina, Grabówka, Grab, Grabowiec, Grabowice, Pniewie, Kopanica, Pasieki, Łazy, Kopaniny; cztery ostatnie nazwy oznaczają wypalenie lasu niskopiennego, celem jedno lub dwurocznej uprawy zboża bez pomocy pługa. Jest i Kopydło. Z trzebieniem lasów łączą się nazwy: Trzebowisko, Trzebinia, Trzebnica, Łaz, Łaziska, Załazie, Oblazy, Oblaziec (Oblask, Oblaski), Kopane, Kopanina, Kopanica, Kopydło, Kopanik (Köpenick!), Skopane, Osiek, Pasieka, Przysieka, Praga, Spalona, Spalenisko, Wypalanka, Wypaleniska, Polenka, Palanka, Połoniń?, Żar, Żarek, Żary, Żdżar, Przegorzały, Spaleniec, Wypalenisko, Nowina, Nowica, Wyrębana, Poręba, Porąbka, Zarąbek, Zarębki i inne. Łaz znaczy również Groblę, Wał²⁶⁾. Goruska, Piossek, Piaseczno, Łomna, Brenna, (breń, brno, brnać, trzęsawiska, błota. Za-san-ie, Podlasy, Zabłotów, Zabełków, Zakopcze (kopa, kopiec — góra), Zakopane, Zakopisko, Zabrzeg, Kąty, Zbyłki, Zapowiedź, (oznacza miejsce objęte zakazem; zapovidať czeskie = zakazywać), Zarzecze, Nacło, (łatwe do wyłumaczenia), i Nakło = Sandbank, Uferreisig, Landungsplatz²⁷⁾, Szczerec,

²⁴⁾ Nazwisko.

²⁵⁾ Miejscowość.

²⁶⁾ Język polski 1925 Nr. 4. Łazy, załazy, łążęki.

²⁷⁾ Kozierowski.

osada w szczerem, otwartem polu, na pustkach, pustkowiu, puścinie, (albo szczyr, roślina?). Jest i Szczerczec nazwisko por. Szczerców m. szczyżyć się, wyszczerzać. Piersna = Próchna (l. pojed.) = Pierściec, od gleby. Odkrzás, las graniczny z krzesanemi na drzewach znakami granicznymi.

Nader liczne nazwy miejscowości świadczą, że Słowianie pierwotni zakładali swe siedziby w krajach błotnistych i lesistych. O zagrodach słowiańskich pisał Maurikios, że „leżą one w lasach nad rzekami, bagnami, lub trudnemi do przystępu jeziorzyskimi”²⁸⁾.) Wielu nazwom dało początek błoto i kał (czyli miejsca błotniste, kałuże). Kał: nazwiska: Kala, Kal-us, Kałus, Kałusz, Kalaś, Kaluta, Kaleta, Kalita, Kalata, (Kalatówki), Kalembe, Kalisz, Kaliszek, Kalisiewicz; Kaleń, Kalenica, Kaletnik miejscowości. Kalisz = Błocisz.

Kał Kałuża jest źródłosłowem starożytnej nazwy osobowej i miejscowej: Kalisz. Por. Kaliszkowice Kaliskie. O mieście Kaliszu wspomina już w II w. po Chr. Ptolomeusz. Grądy = miejsca suche wśród błot. Nazwy plemienne Krywicze od krive (błoto), Dregowicze (źródłosłów dregwa też oznacza błoto). Łużyce od ługów nadwodnych.

Język staropolski posiadał ogromną obfitość słów dla oddania fizjograficznych właściwości ziemi. Za dowód niech stanie zasób słów na oznaczenie ziemi mokrej, bagnistej: brodło, brodno, brudno, brno (brnać, brodzić), brud, bagno, błoto, bebło, bielawy (łąki porastające bielem). Porównaj: Bielowicko, Bielowiec, Bielawy, Bieliny, Zabiele, i t. d., chobot (mokre łąki, twarde trawami pokryte), chechło (chechłać = prac), chebdy (rośliny bagienne przenośnie), cembrzucha, krempa, kaleń, kalej, kalisz (kał, kalić), kałuża, łęg, ług, łużyce, mokre, mokrsko, mokrzysko, mokrzusza, moczydło, moczylnica, moczar, moczarki, młaka lub młoka, pleśń, pleśnica, pałuki, (łąki mokre, złe), słocina, słotwina (miejsce gdzie się sący, słoci woda, osobliwej barwy i smaku), topiel, tymienica, bełch = błoto. Zabłocie, Zabełcze, Zabełków, Zabłotów, Bełk, Bełcząc, Bełczączka, Bełcząca, Balczonka, Bełsznica oznaczają osady na błotnistym terenie. Lud mówi, że śnieg zbełczał. Gręza lub zęza (błoto bardzo wodniste, grzęznąć, pogrzyżyć się). Podobnie boguty (bogusze = koszące, irysy) mogą oznaczać mokrą okolicę, bo rosną tylko na mokradłach. Poraj również jest rośliną bagienną (cytat z Bujaka str. 298). Według ks. Kozierowskiego ligawy, ligawica = ziemia grząska, trzęsawisko, topielisko, moczary. Lignica, Legnica od słowa: lgnąć w błoto. Sopot, nazwa kaszubska oznacza również bagno, mokradło. Por. Sopotnica przy Żywcu.

²⁸⁾ Dzwonkowski.

Rokicie również oznacza mokradło, taksamo i Trzcieniec, Bazarzyny, Stopna, Stopnica, Wisło i wiele innych.

Do nazw topograficznych (powstałych od właściwości miejsca) należą też: Brześć, Brzeszcze (las brzostowy), Świdniki (las świdwowy), Osówki (osiki), Glinniki, Rudy, Mogiły, Żuławy (Niederland = Les Pays-Bas.). Pierwotne gospodarstwo ogniowe, polegające na wypalaniu coraz nowego kawałka lasu celem pozyskania na czas jakiejś nowiny pod pług przypominają nazwy: Żary, Żory, Podżorny, Żarki, Pogorzałki, Pogorzel²⁹⁾, Praga, Prażma, Wypalanka, (w nowych porębach), Lęda, Ląd, (Lendak, m.), Lędzina, Lędziny, Landek = ugor, odlóg, przyłóg; por. nazwisko Lendzion, Londzin. Podobne znaczenie ma w słoweńskim Praga — Praha, Brachfeld, prelog³⁰⁾. Hel, hyl = wydma piaszkowa (holenderska osada).

Wskutek odmiennych (od zwykłych) warunków przy zakładaniu nowych osad przez sprowadzonych kolonistów, wywodzą swoje nazwy miejscowości: Ligota, Ligotka, Wola, Wólka³¹⁾, Wolica, Słobódka, Frysztat, Frysztak (czeskie Frenstat) powstało z Fristat = Freie Stadt, Stadt der Freien; przy zakładaniu osad przez kolonistów nadawano pewne ulgi, wolności i swobody od danin (libertas) na pewien termin (lhuta, lgota, lehoła słowackie) stąd te nazwy. Tu należą w dodatku wszystkie sztuczne, z góry nadane nazwy (thesis a nie physis), nie zawsze szczęśliwie, podobnie jak i przy zmianie nazwisk rodowych: Wilanów (Villa-nova, Bar według włoskiego Bari), Miliardowice (kolonia budowlana za miljardy marek); porównaj bolszewickie Pierwomajsko, niemieckie Hindenburg i t. d.

Gospody³²⁾, posiadające przy dawniejszych warunkach podróżowania znaczenie o wiele ważniejsze niż dzisiaj, dały miejscowościom nazwy, jak: Wygoda, Uciecha, Zgoda, Utrata, Zabawa, Wesola, Sodomia, Zawada, Łapigrosz, Ostatni Grosz, Podaj, Tumidaj, Rzym, Raj, Piekło? Piekiełko? Łowiguz, Mitręga, Hulanka, Nazłość, Przekora, Sowa, Sowiak, Czartak, Pohulanka, Ugoda, Wódka, Dzbańce i t. d. Piekłem nazywają też wapiennik. Pobiednik, Pobiedziska oznaczają pobojoywisko. Raj jest nazwą wodną, źródliskową.

²⁹⁾ Księga rzeczy polskich cytowana wyżej.

³⁰⁾ Rocznik sławistyczny VI. 1913, Kraków str. 303, nr. 189.

³¹⁾ Wól i Wólek ma być przeszło tysiąc na obszarze dawnej Polski i Litwy, według: Ks. Kozierowski, Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej 363. = Wolna osada, Kolonia. Od nazwy wsi, przy której zakładano nową osadę, lub od nazwiska założyciela przybierano bliższe określenie: Wola Duchacka, od Duchaków, Zakonu św. Ducha. Dobrowola, Suchowola, Wola Justowska, Żelazowa Wola (miejsce urodzenia Chopina, Żelazo, n.) jest i Starowola i t. d. Podobnie przy Porębach i Posadach.

³²⁾ Księga rzeczy polskich, cytowana wyżej, pod słowem gospoda i nazwiska ludzi.

C. II. NAZWY MIEJSCOWOŚCI OD MIESZKAŃCÓW

(bez zmiany brzmienia).

W tej grupie nazwa powstaje na pytanie dotyczące już nie miejsca samego, lecz osoby mieszkańca: *Kto mieszka na owym miejscu, do kogo idziesz, u kogo byłeś. A więc:*

A) Jarosław, Borysław, Stanisław, Wodzisław, Kazimierz, Sambor, Drogomyśl, Miłosław, Przemyśl, Radom, Bytom, Dobromiń, Zwardoń, Skrzeczów, Jastrząb, Toruń, Kalisz, Sandomierz, Racibor, Kowal (miejsce urodzenia Kazimierza Wielkiego), Wrocław, Mnich, Pustelnik, Oświęcim, Chocim. Z Jarosława stało się w dalszych przypadkach właściwie Jarosławie (porównaj Stanisław Dolny, w Stanisławiu Dolnym). Podobnie nazwy miejscowości: Kocobędz — Chociebądz, Simorad (z), Luborad (z), Domarad(z); niezmienione imię osobowe przeszło w nazwę miejsca. Mamy więc w nazwach miejscowości liczne skamieniałe, starodawne imiona osób. Każda nazwa osobowa może być w języku polskim również nazwą miejscowości bez jakiegokolwiek zmiany. Są n. p. miejscowości: Zajac, Nowak, Nicpoń, (ta) Niezdara, Jędrysek, Wnuk, Spórok, Mokronos, Nierada, Nowa Mysz, Turek, Cichy i t. p. Nazwa Sącz powstała z Sandec (Sąd, Sando, Sandko, Sęda, Sędko, Suda, Sudko, Sądek, Sądec (m.), Sędzisz, Sądca, Sędkowice, Sączów m. ze starosłowiańskiego, złożonego nazwiska Sando-mir, lub innej drugiej części. (Sądecz, Sądca, w Sądczu i t. d. Z biegiem czasu przeszło w Sącz i t. d., i wtedy dorobiono nowy pierwszy przypadek Sącz. Stary skład nazwy zachował się w przymiotniku: sądecki³³⁾. Sandecki (n). Podobnie Gądecz — Gącz. Inowrocław = Młody, Nowy Wrocław.

Herb czyli po polsku „zawołanie“ t. j. hasło, znak, wyraz zwołujący ród herbowy na wojnę był dziedzicznym i u szlachty średniowiecznej mógł do pewnego stopnia zastąpić rodowe nazwisko. Stąd nazwy wielu herbów stały się nazwami wielu rodów i wielu wsi, które były tych rodów gniazdem i dziedzictwem. Do takich należą: Bogorja, Jastrzębiec, Działosza, Przyrowa, Łada, Dąbrowa, Godzięba, Sulim, Szeliga, Rawicz, Rogala, Dolega, Doliwa, Cholewa, Skuba, Gierałt, Kossak, Bujno, Kownat, Nieczuja, Radwan, Pomian, Zaręba, Trzaska, Grzymała, Tuczynski, Puchała, Bolesta, Odrowąż, Zagłoba, Nałęcz, Ślepowron (Corvinus) i kilkadziesiąt innych³⁴⁾. Rodowe chorągwie pańskie, herby i zawołania szlacheckie były produktem par exel-

³³⁾ Rocznik slawistyczny. T. VI. Kraków, 1913, str. 267.

³⁴⁾ Księga rzeczy polskich cytowana wyżej.

lence wojennym. W Polsce herby poczęły się pojawiać i ustalać na przełomie XIII i XIV w. (Dzwonkowski 137).

B) W liczbie mnogiej należą do tej grupy miejscowości, których nazwy powstały: 1) z odojcowskich imion na -ice, -yce, -owice, -ęta, -ątki (końcówki również zdrabniające). Pierwotne znaczenie nazwy obejmuje ludzi, mieszkających w miejscu, później znaczenie staje się ściśle miejscowe, oznacza posiadłość i miejsce; a więc mieszkali: Raclawice, Błogocice, Kalembyce, Ziembice, Łyżbice, Myślenice, pierwotnie Myślimice, Roztropice, Kaczyce, Przybysławice; potomkowie Raclawa, Błogoty, Kalemby, Kacza i t. d. Kawczyce, Krzesławice, Niemierzyce (Niemiera), Kaleczyce (Kaleka), Jasice, Jerzyce, Piotrowice, Janowice, Pawłowice, Kaczkowice, Kostkowice, Wilkowice, Wojkowice, Maciejowice, Poznachowice, Boguszowice, Cieszkowice, Czechowice, Mysłowice, Myślanowice, Michałkowice, Marcinowice, Jawiszowice, Raciborowice, Wojstawice, Michnowice, Bogumiłowice, Samochwałowice, Nagłowice, Kowalewice, Mikołajewice, Szczęśliwice, Łodygowice, pierwotnie Ludwигowice, później Łodwigowice; lud mówi Łodygowice i t. d. Pewnie, że pierwotnie kiedyś końcówka -ice, -owice, oznaczała rodzinę, potomków imiennika.

Na wschodnich kresach Polski końcówka ta brzmi -owicze; Baranowicze, Szutowicze. Zwykle i mieszkańcy mają to samo nazwisko np. w Szutowiczach mieszka spora liczba Szutowiczów. I dziś jeszcze pojedyncze domostwo np. Wałoszka, Wróbla nazywa lud Wałoszkowicami, Wróblowicami. Dwa domostwa tworzyły pierwotnie nieraz dwie osady, osiedla, siedliska, sioła, dwie wsie. (Villae).

Później znaczenie odojcowskie stosunkowo szybko uległo przyćmieniu, a następnie i zapomnieniu, wskutek czego wcześniej poczęły się tworzyć nazwy o formach zewnętrznie tylko patronimicznych (odojcowskich).

Tylko formalnie patronimiczne nazwy są: Biskupice, Dziekanowice, Opatowice, Mnichowice, Proboszczowice, Popowice, Książenice, Podstolice, Komorowice i t. d. (komorzy, może i komar), oznaczające ludzi i posiadłość tych imienników. Droga naśladownictwa jedynie, a nie naturalnej, instynktowej twórczości nazw powstały też: Podołkowice, Gorzyce, Pogorzyce, Jeziorowice, Dębowice, (przedtem Dębowica), Świerkowice, Grabowice, Grodkowice, Podgradowice, Cieplice, (od Cieplica³⁵⁾, Brzeżice (od zgrubiałej formy brzoza, brzożica), Podborzyce³⁶⁾, Poddębice, Podłęczyce, Podlesice, Podolszyce, Dąbrowice, Pia-

³⁵⁾ Rzeka

³⁶⁾ Fr. Bujak: Studja nad osadnictwem Małopolski, 257, bardzo trafnie podkreśla to zjawisko na podstawie bardzo obfitego materiału dowodowego.

skowice, Piaszczyce, Lasowice, Zarzeczycze, Zatopolice, Łanowice i sąsiednie Mostkowice.

Znaczenie odojcowskie posiadają również nazwy: Pawłowięta, Wieszczyta, Staniątki (=Staniowice, niedorośłe potomstwo), Tomkowiećta, Sikorzęta; tu włączyć trzeba także nazwy o liczbie mnogiej, sprowadzające pod jeden mianownik mieszkanców, czy według właściwości miejsca jak: 2) Dolany, Jeziorzany, Stawiany, Górzany, Pogórzany, Duklany, Osieczany, Świerklany, Strumiany, Gwoździany (gwozd — gozd — las), Łączany, Brzeżany, Łazany, Bielany (mieszkańcy Bielin, Bielanie), Mogilany (por. czeskie Hradčany), Przemyślany, czy też nazwy jak: 3) Olędry, Włochy, Wołochy, Bułgary, Szwaby, Czechy, Niemce, Prusy, Troki (o - trok = niewolnik, jeniec; przytroczyć do konia), Niebory, Raciborzany, Ochaby, Chłopy, Uchylany, Biery, Biry, Stany, Tychy, Piotronki, Janiki, Golesze, Guty, Koły, i przezwiskowe Kurozwęki, Głuponie, Pieczychwasty i t. p. 4) Czwartą grupę tworzą osady przemysłowo - rzemieślnicze. Oznaczają je nazwy: Bartniki, Skotniki, (pasterze, skot — bydło, dobytek), Zduny (garncarze), Konary — Koniarze, Psary, Piekary, Tokary, Winiary, Korabniki (budujący łodzie), Rzeszotary (sitarze), Łagiewniki (wyrabiacze naczyń zwanych łągwiemi), Szczytniki (wyrabiali szczyty czyli tarcze), Rataje, Świątniki, (służba świątyni), Grotniki, Kowale, Stróże, Garbarze, Słodniki, Trawniki (por. nazwisko Trawnik, Trawniczek) i Karmicy (przyrządzający potrawy), Kobierniki, Miodary, Bobrowniki, Rybary, Rybitwy, Świniary, Owczary, Rudniki, Solniki, Szewce, wieś wzmiankowana w r. 1224³⁷⁾, Sanniki, Szklary, Bydlniki, Strzelce, Żerniki (wyrabiacze żaren do mielenia, młecia), Smolary i t. d.

Od hodowli koni mamy nazwy miejscowości: Konin, Konuchy, Koniusze, Końskie, Koniaków, Końska (l. pojed.), Kobylniki; od owcy, barana, jagnięcia około 150 nazw, od kozy około 200 w naszym kraju. (Dzwonkowski cyt. str. 156). Kozy Wielkie i Małe w aktach Duae Caprae i Dwye Koze, por. Dwikozy (m, Woźniki = Konie albo Woźnice.

III. NAZWY MIEJSCOWOŚCI

z końcówkami dzierżawczemi.

Nazwy miejscowości powstały w tym wypadku jako odpowiedź na pytanie: czyj gród, majątek, dom, las, zamek, czyja chata, zagroda, rola, wieś, czyje sioło, siedlisko, gospodarstwo, domostwo, pole, obejście lub miejsce. Nazwy te kończą się

³⁷⁾ U Bujaka cytowanego wyżej, str. 419.

na: -ów, -owa, -owo, -owiec, -owo, albo: -in, -yn, -ina, -yna, -ino, -ynia, -ine, -iniec, -ula, -onka, a odpowiedź na pytania brzmiała: Stanisławów, Jędrzejów, Bujaków, Radziwiłłów, Popiniec, Pop = Książę, Książ (por.: Pop - iel - uch, Pop - ioł - ek, podwójnie zdrobniałe, Popek, Popena, Ojców, Janów, Witów, Kraków (Krak = Kruk, inni drak = smok). Historyczność samej osoby Kraka nie ulega wątpliwości, skoro od niego Kraków. Nazwisko Krak i dzisiaj się napotyka. Są i pomniejsze Krakowy. Inne tłumaczenia nie wytrzymują krytyki (k'rakwi = mogile, podobnie jak k'danu = Gdańsko!); Jordanów, Maków, Adamów, Jankowa, Janikowo, Goleiszów, Goleiszowo (pierwotnie), Goleiszewo, Orłowa, Pawłowe, Sowkowe, Stasiowe, Dryndowe, Orłowe, Piastowe, Piastowa, Częstochowa, (Czesław, Czeslek, Czesłuch, Czech?, tyle co mocny), Cieszyn, Cieszowa, Ciecchanów, Darków, Lwów, Wojciechów, Będzin, Bądkowo³⁸⁾, Lublin, Ciecchocin (ek), Cieszanów, Zakliczyn, Zaklików, Nieuków, Krasiczyn, Miłatyn, Lubiewo, Czarnocin, Bożęcin i Borzęcin (Boracin), Bogumin, Szczucin, Staniszewo, Wędrynia (Wędra), Karwina (karwa = krowa, karw = wół, w starej polszczyźnie) i Karwin, są i Karwice, które tłumaczy niemiec jako „Kuhbrücke”³⁹⁾. Czesi nazywali najpierw Karwinę „Karvin” (ten), dziś „Karvinna” (przez 2 n), co zaraz jakiś czeski znawca jako błędne słusznie skrytykował, Sowin, Sowiniec, Miłowka, Świętoszówka, Godziszów, Godów, Gdów, Gdynia, Pszów; jest i Królowa nawet Polska i Ruska; Starzyno i t. d.

Końcówka -owa, zmieniała się nieraz na -awa, przykłady: Warszawa⁴⁰⁾ (porównaj Warszowice, Warszewo i czeskie Vršovice, Warszylewicz, Warszewicki, Warszzyński), po mazursku: Warsowa, Daszawa, Stryszawa, Strych i Stryk odmiany od stryj, Stryszów, Andruszawa, Włodawa, Lubawa, Turawa, chociaż zaznaczyć trzeba, że są i nazwy osobowe z końcówką -awa, jak: Biedrawa, Górawa, Średniawa, Duława, Dóława, Bielawa, Tarnawa, Łekawa, Gozdawa, Sobawa, Sieniawa, Godawa, Lubawa, Birawa, Bieniawa (m), Hryniawa, a więc może być imię: Warszawa, (ten); jakoteż znamienna końcówka -awa od nazw rzecznych jak: Opawa, (Oppa), Rudawa, Czarnawa, Ostrawa, miejsce i rzeka Ostrawica, Stonawa (osoba, rzeka, miejscowość; porównaj czeskie stonavat' = stękać, słabować, chorować, chorzeć, Stonawa = Stękała, Styskała).

³⁸⁾ Skrót dwupniowego imienia, którego pierwsza część Będzie-, por. Będziemyśl (m.), Benda, Będa, Bądek, Bandura.

³⁹⁾ Ks. Stanisław Kozierowski: Badania nazw topograficznych. rocznik pozn. tow. przyjaciół nauk XLVII. 1920. str. 338 i poprzednie tomy pod Karw.

⁴⁰⁾ Warsz — skrót Warcisława, patrz str. 2. niniejszej rozprawy; Warsz. i Warsza n.

Znaczenie dzierżawcze wyraża również zmiękczenie spółgłoski końcowej z dodaniem przyrostka -a: Wilcza, Gostomia, Lubomia, Zabłędza.

I w tej grupie uwagę trzeba zwrócić na nazwy z końcówką tylko formalnie dzierżawczą, powstałe jedynie wskutek naśladownictwa jak: Więżów, Głogów, Tarnów, Tarnawa (tarniowa = cierniowa korona), Przyborów, Zabłotów, Zabełków, Wołowiec, Zamostowo, Zakrzewo, Zakrzów, Zakrzyn, Blichowo, Pniów, Gozdowo (gozd = las), Baginiec, Grabowo, Dojazdowo, Rozdrażew (o), Sancygniów = Sącygniew, Pogwizdów, Wydmuchów, Rozewie, Tartaków, Rogowiec, będące pochodzenia czysto topograficznego.

Oprócz tego w czasie nieustalonych jeszcze nazw, końcówki dzierżawcze zmieniano często na odojcowskie i odwrotnie, czego liczne przykłady u Bujaka (cyt. wyżej). W średnich wiekach nie przywiązywano wielkiej wagi do formy nazw miejscowych i dowolnie używano końcówek odojcowskich, lub dzierżawczych przy tych samych nazwach. Przykłady:

<i>dziś:</i>	<i>dawniej:</i>	<i>dziś:</i>	<i>dawniej:</i>
Janowiec	Janowice,	Łomnica,	Łomnice,
Karpicko	Karpice,	Niegowice,	Niegowicz (jest i Niegowić),
Lubnica	Lubnice,	Stanisławice,	Stanisławie,
Cierlicko	Cierłów,	Godziesze,	Godzieszowa,
Bieńkówka,	Bieńkowice,	Dziadowice,	Dziadowo,
Wawry,	Wawrowice,	Pasierbice,	Pasierbiec,
Koszuty	Koszutowo,	Szymanowo,	Szymanowice,
Dębowice,	Dębowica,	Sokołów,	Sokolniki i t. d.
Leszno	Leszczynka,		

Jedną i tę samą miejscowość zwano: Zagórze, Zagorzyn, Zagorzyce, zupełnie dowolnie.

Z początku nazwy miejscowości zmieniały się nieraz ze zmianą właściciela, później się dopiero utrwalały. Tak np. gdy w r. 1228 książę opolski darował Lutowice rycerzowi Klemensowi czyli Klimuntowi, zaczęto wieś powyższą nazywać Klimuntowem. Dlatego niejednej miejscowości historycznej nie można odszukać, zaś inne „villae” zaginęły w obszerniejszych kompleksach. Osada oznacza bowiem pierwotnie pojedyncze osiedle.

Początkowo imiona, nazwiska i nazwy miejscowości nie były skamielinami, lecz żywymi tworem i dlatego poliformiczne (wysępujące w kilku odmianach) ⁴¹⁾.

⁴¹⁾ Jeszcze na dokumentach z grudnia 1835 r. z Wisły na Śląsku ciesz., czytam w podpisach imiona: Jónek, Jura, Andrys, Zuska.

IV. NAZWY MIEJSCOWOŚCI

odmiejscowe i odosobowe ze wspólnymi końcówkami.

Ilekoć mamy do czynienia z nazwą miejscowości, której źródłosłów oznacza imię pospolite jak i osobowe, nie można być pewnym od którego należy ją wywodzić, jeżeli nie mamy objaśnienia w źródłach, lub też w fizjografii. Przykłady: Sosnowiec, Gruszów, Jabłonków, Dębowo, Buczkowice, i poprzednie; są bowiem imiona osobowe: Sosna, Grusza, (były ks. kardynał wiedeński), Jabłonka, Buczek, Zabór, Zator i t. d. Mamy Grochów, Głogów, Głogówek, Buków, Jaworów, Wiśniów, Tarnów, Wiśniowiec, Tarnowo, Tarnówka, Tarnowiec, Tarnowice, Tarnawa (czy od imienia Tarn wzgl. Tarny, Tyrna? jak chcą jedni, czy też prawie, że pewnie od tarniny, jak chcą drudzy). Nazwa ta nadawana także potokom, górcom, lasom: Tarnopol, Tarnobrzeg, Tarnawa, Tarnawka (r), Tarnowskie Góry. Długosz wywodzi ją od tarniny; Pokosiński od rycerza Tarn, protoplasty Leliwitów. Porównaj: Tyrna, Trn, Trnova. Sikornik, Rakownik oznacza własność Sikory, Raka; Pelcowizna posiadłość Pelca, Szarkowszczyzna ojcowiznę Szarka.

Na Śląsku spotyka się nazwy z końcówką -ula = owa np.: Janula, Machula, Godula, w znaczeniu Janowa, Machowa, Godowa (góra), Ojczymula = ojczymowa (karczma w Wiśle), Śliwkuła = Śliwkowa Górka, Woleństwo (własność wolnego chłopca), Mnisztwo (własność klasztoru), Kubal - onka = Kubalowa, Pietraszonka = Pietraszowa, Karkoszkuła = własność Karkoszki. Mnisztwo = mniskie pole, księstwo = księżę polko, śląsko = śląskie, bielsko = bielskie, srbsko = serbskie, Polsko = polskie, przymiotnik rodzaju nijakiego. Przymiotnikowe nazwy oznaczają również końcówki -im (y), -om (y): Oświęcim, Chocim, Nierodzim, Bytom, Chotom., Wolbrom, por. Olbromski.

Co do nazw miejscowości i rzek panuje stosunek wzajemności; miejsca biorą nazwy od rzek, a rzeki (zdaje się mniejsze tylko) od miejsca przez które płyną. Przykłady: a) Przytoczone w ciągu rozprawy miejscowości: Brenna, Wisła, Biała, Opawa, Ostrawa, Jasienica, Kamienica, Straconka, Dunajec, Pilica. Odwrotnie: b) Piotrkówka przez Piotrowice płynąca, Lachówka przez Lachowice, Koszarawa, Bytomka przy Bytomiu, Wólka, Łódka, Pszczynka, Skierniewka, Bayerka płynąca przez posiadłość Bayera burmistrza skoczowskiego, tak zwane Bayerki i t. d. (Porównaj: Bonarka, Romanka, Grzegórzki, Bayerki, Książki, nazwy oznaczające posiadłość: Bonara, Romana, Grzegorza, Księdza). Radoń (r), podobnie jak Turoń, Janoszek, Gościeradowiec, Gościejów, Grajcarek, Rozwadów (potok) od nazwiska osoby.

Skalik, potok wypływający ze Skalki, Wysoki z Wysokiego (gromada), Ostra (góra), naprzeciw miejscowość Ostrawica i rzeka Ostrawica, nad nią niżej Ostrawa m.

Nieraz daje się zauważyć u nazw miejscowości, przechodzenie liczby i rodzajnika. Mokrzyśka stały się np. Mokrzyśka. Według Bujaka i Polska miała być pierwotnie liczbą mnogą (?). Polska przedstawia największą równinę w Europie. Polska = Polna, otwarta Kraina. W średnich wiekach tłumaczono Polskę po łacińsku: Campania (campus = pole, równina), a więc to samo co rzymska Campania, francuskie Campagne, Champagne, błonia, Blachfeld, podobnie jak Chodyńka w Moskwie zwana Poljem, albo serbskie Kosowo Polje ⁴²⁾. Por.: Polana, Poleniny. Ustron w Cieszyńskim ma rodzaj męski. Nieobznajmiony przypuszczałby rodzaj żeński lub nijaki (Ustronie). Przez opuszczenie końcowej samogłoski -o, -e, następuje zmiana rodzaju: Bielsk(o), Grodzisk(o), Smoleńsk(o), Grodziszcz(e), Grodzieck(o), Sławsk(o), Komorsk(o), Tursk(o), Podgórz(e), Pogórz(e), Ostrzeszew(o), Wielo-pól = pole, Śląsk(o); gwara podlaska mówi podwórz zamiast podwórze. Wymowa nazw powyższych miejscowości przy tych skrótach chyba nie zyskuje. (Por. czeskie Mlada Boleslav! Ostrów Mazowiecka i Maciowakierz, Maciowakrzy!).

Są jeszcze nazwy z końcówkami -a, -e, -no, -na, -sko, -cko, dodawanymi dowolnie i nazwom topograficznym i nazwom pochodzenia osobowego. Przykłady: Dział osobowy: Lubomia, Gostomia, Karwia, Wilcza, Wilcze, Siemcze, Koźle, Pawlusie, Kaspursie, Przezchlebie, Gostomie, Godziesze, Lubie, Zębrze, Zabrze, por. Zembrzyce, Zambrów, Zubrzyce, a znowu topograficzny dział: Brzezie, Dąbie, Orzesze, Lipie, Chybie, (gruby las), Krze, Cisie, Wierzbie, Świbie, Pniwie, Krzewie, Spławie, Istebne, Zaborze, Zaborowie. 1) Lubno, Radymno, Gniezno ⁴³⁾ (Kněžno na Słowaczynie), Książno, Leszno, Oleszno. Oleśno, a znowu, 2) Kępno, Grodno, Kupno = Kępno, Górzno, Dębno, Bródno, Chełmno, Wąwelnio, Lipno, Dubno, Mogilno, Soleczno, Łęczno, Łomno, Piaseczno, Opoczno, Topolno, Jaworzno, Wietrzno, Pilzno ⁴⁴⁾. Topograficzne: Brenna, Łomna, Mostna, Osieczna, Piaseczna, Załęzna, Jedlna, Istebna (Izdebna), Jasienna, Leszna (Leśna), Łopuszna (r), Tresna, Piwniczna, Jamna, Września, a znowu

⁴²⁾ Wyjęte z *Länder-u Völkernamen* von Dr. Rudolf Kleinpaul, Sammlung Göschel Berlin — Leipzig 1919. 2. Aufl. str. 5.

⁴³⁾ W starych dokumentach podobno z początkową literą K! Inni contra!

⁴⁴⁾ Rocznik sławistyczny cyt. wyżej str. 302, nr 108, polzeti słowieńskie, rutschen, gleiten, polza - steiler Abhang, czeskie plzeň, polskie pelzać.

osobowego pochodzenia: Boguszna, Biesna, Karpętna (od imienia Karpeta, albo według ustępu „Gazety Narodowej” z r. 1871 pod nagłówkiem: „Podróże po swojej ziemi” stroma to, czyli — jak mówią górale w okolicy Szczawnicy — karpętna droga. Przymiotnik „karpętny”, słyszano po raz pierwszy w Szczawnicy z ust górala Antoniego Słowika. — Nazwa zatem Karpętna ma oznaczać miejscowość spadzią, stromą, kamienistą, Por. Karpęcie, Karpacie, Podkarpacie). Lipsko, Bukowsko, Dębsko, Jaworsko, Kamieńsko, Chełmsko, Piłsko, Morsko, Ostrowsko, Łacko, Dolsko; a znowu osobowego pochodzenia Raciborsko, Bytomsko, a sądzę, że i Gdańsko, Cierlicko, (cierlica, tarlica dla tarcia lnu, — nazwy osobowe: Terlica, Tyrlik, Terlicki), Radomsko, Lubecko i t. d.; topograficzne: Łacko, Dubiecko, Wysocko, Górecko, Izbičko, Kłobucko i inne.

Podobnie do obu działów (osobowego i miejscowego) pochodzenia nazw dołącza się końcówkę -ąż, -ęż, -eż. Dr. Olgierd Górka⁴⁵⁾ zestawia według Długosza Liber beneficiorum nazwy miejscowości na -ęż, i -ąż (ewentualnie na -eż), i wśród 42.000 znajduje ich jedynie 22: Lubiaż, Libiaż, Trzyciaż, (Trzycieź), Jaćwież, Ksiaż, Kołodziaż, Odroważ, Ostroważ, Raciaż, Radowąż, Ociaż (e), Otałaż, Cieląż, Otałeż (w Otałęzy), Uleż, Samoleż. Dwa ostatnie mogły być pochodzenia topograficznego, podobnie jak Nałęż (e), reszta niechybnie z osobowych nazw powstała. Prócz tego znalazłem nazwy Wyciaże, Chodzież, Rąbież, Jaciąże, Wierzbiaż i Luteż. Są to formy utworzone ze słów kończących się na -iej, -eg (a), -ag (a), -ęgi, agi. Są i nazwy rzeczne Strwiaż, Białaż, Wieląż.

Niektórzy badacze przy końcówce -sko, badają zaraz czy nazwa nie od rzeki, jak Biała (rzeka i miasto), a na przeciwnym brzegu tej samej rzeki i miasta Biel-sko. Porównaj Lipsk(o), Śląsk(o), Rusk(o), Lipa, Słęza, Ruziec, rzeki. Biała-Bielsko, Czarna-Czersk(o), Pina-Pińsk(o), Bug-Busk(o), Słucz-Słuck(o). W ziemi szczecińsko-raciążkiej nad rzeką Białą miasto Bielsk, jezioro Bielskie.

Końcówka -sko, -isko, oznacza także nazwy zgrubiałe, coś wielkiego, starego, zdiadowanego i opuszczonego: Młynczyśka, Hucisko, Grodzisko, ruiny, Mościska, Pieczyśka, Strążyśka, Koszarzyśka; końcówka -iec oznacza nazwy zdrobniałe. Stanisław Zakrzewski w *Dziejach klasztoru Cystersów w Szczyrzycu*, rozpr. akad. umiej., XVI. Kraków 1902. przytacza: Ostrów maius = Ostrowsko, Ostrów minus = Osrowiec. Porównaj czeskie: Polsko, Srbsko, Rakousko, Těšinsko, Hulčinsko, Karvínsko, Ostravsko i t. d., dla oznaczenia większych obszarów (kompleksów).

⁴⁵⁾ Studja nad dziejami Śląska. Lwów, 1911 str. 12.

Por. ulica Wiślisko (stara Wisła, stare łożysko), Kościeliska, Grońsko (m.).

Tak samo jak -sko znamiennej jest przy nazwach rzecznych końcówka -ica: Bysrzyca, Wiślica, Ostrawica, Morawica, albo oznacza ta końcówka rodzaj żeński nazw topograficznych z końcówką -nik, (Lipnik, Jawornik, Dębnik, Wierzbnik, — Lipnica, Dębica, Jawornica, Wierzbica, Sośnica), albo jest -ica również zgrubiałą końcówką do nazw kończących się na -a: Skotnica = skotna droga (polna miedza dla bydła = skotu). Skotnica (masculinum) jest imię osobowe, Skotnik = skotarz = dozorujący bydła = skotu. Równia — Równica, Czarna — Czernica, Wisła — Wiślica, Skawa — Skawica, Leśna — Leśnica, Stopnia — Stopnica, Wąwolna — Wąwolnica (Wawel = pagórek, wzgórze), Żeleźna — Żeleźnica, Imielna i t. d.

Jest miejscowość Góra bez żadnego wzniesienia terenu, w nizinie, ma więc nazwę od mieszkańca Góry. Należy do działu osobowego.

Jak pierwotna nazwa miejsca z biegiem czasu coraz to dal-
sze kręgi zataczała, mamy przykład na nazwie Śląsk (o). Nazwa
ta, jak chcą nowsi badacze, pochodzi od góry Ślęzy i dwójga
rzek tego imienia (z pominięciem ludu Sillingów⁴⁶). Nazwa ta
obejmowała pierwotnie obszar mniejszy, to jest jedynie okolicę
Ślęż, koło Wrocławia, a dopiero później rozszerzyła się na cały
wielki obszar, zjednoczony też dopiero później w rękę jednego
księcia „śląskiego”. Jest Śląsk, wioska w Opolskiem. — Podobnie
było i przy innych nazwach. (Por. nazwę kraju: Bukowina).
Podobnie dziś należą do „Polaków” i „górale”, gdyż pierwotna
nazwa miejscowa Polan, rozszerzyła swe znaczenie na cały na-
ród, z miejscowej stała się narodową i państwową. (Podlasie
i Polesie od Lachów, nie od miejscowej nazwy; por. Poleszuk,
Poleszczuk i Podlaszewski?).

Inny przykład: mamy dziś zamczyska w Grodziszczu. Od
grodziszczu otrzymała miejscowość nazwę Grodziszczce; później,
gdy w ciągu stuleci grodziszczce zupełnie straciło swe dawne zna-
czenie, a nazwa grodziszczca rozpostarła się na całą zamieszkałą
okolicę, podupadłe grodziszczce nazwano zamczyskami w Gro-
dziszczu, czyli zamczyska w zamku, albo gród w Grodziszczu,
czyli że pierwotna nazwa rozszerzała się na dalsze terytor-
jum. Por. czeską miejscowość Kościel (kostel w Koste!)

⁴⁶) Szukam analogji, by rzeka brała nazwę od ludu! a nie odwrotnie.
Wiślanie od Wisły, Morawianie od Morawy, Alanus od Alanów? (Brückner,
Słownik etym.), Niemen — Memel od Niemców?

OKRUCHY IMIONOZNAWCZE.

1) Chronologia i liczbowe zestawienie nazw ⁴⁷⁾.

Doszukiwano się długo, która z grup miejscowości reprezentuje nazwy najstarsze. Ale przekonano się, że żadna z tych grup nie da się wyodrębnić. Jedynie grupa nazw pochodzących od zajęć mieszkańców była formacją nieco późniejszą. Są to osady służebne i rzemieślnicze, czyli przemysłowe. Osady te były zamieszkałe przez tych, którzy pełnili służbę względem grodu, klasztoru, kościoła, dworu książęcego lub pańskiego, albo też przez rzemieślników skupionych naokół centrów gospodarczych.

Z pomiędzy rozmaitych środków naukowych, któreby mogły coś wyjaśnić w pierwotnych dziejach społecznych polskiej wsi, zwracano się i do toponomastyki. Liczne jednak stawiane na tym gruncie hipotezy nie wytrzymały próby czasu i ostatecznie wszystkie zawiodły.

Ilość miejscowości z końcówkami dzierżawczemi, jakie się na obszarze rdzennej Polski dochowały, jest przeszło dwa razy większa, aniżeli ilość wsi z końcówkami patronymicznymi (odojcowskimi); przeszło 8.000 przeciw 3.000. Za czasów Długosza stosunek typów nazw wsi w Małopolsce był następujący: nazw patronymicznych 19.5%, dzierżawczych 30.4%, rodowych i przemysłowo - służebnych 4.8%, topograficznych (od właściwości miejsca) zaś 45.3%. Wobec jednak stwierdzonego przez Bujaka obfitym materiałem dowodowym wzajemnego przechodzenia nazw dzierżawczych na odojcowskie i odwrotnie, i tworzenia nazw formalnie tylko odojcowskich, na statystyce tej żadnych wywodów co do stosunków społecznych opierać nie można.

2) Jak się zabierać do wytłumaczenia nazwy?

Chcąc poznać znaczenie trudnej do wytłumaczenia nazwy miejscowości, trzeba najpierw zrekonstruować pierwotne brzmienie i badać rozwój zmian. Analogia języków pokrewnych, dopełniacz, przymiotnik (Dobrodzień, Dobrosiński nie Dobrodzieński, Miedzna przymiotnik Miedźwieński!), źródłosłów, narzecze, (por. gwarowe Lub (z) ina), nazwa mieszkańca, góra, rzeka pobliska, topografia, a przede wszystkim historia danej miejscowości, da nam odpowiedź, czy mamy do czynienia z nazwą pierwszej czy drugiej grupy, czy też nazwa obcą jest językowi

⁴⁷⁾ Według Bujaka cytowanego i Dzwonkowskiego 115, 116, 117.

polskiemu⁴⁸⁾. Por. Hażlach=Haesleth, leszczyna, Kurza Stopka = Kurna izba i t. d. — Nazwę trzeba rozłożyć na pojedyncze składniki np. Kus-oc-iń-ski (Kus-ota), Olch-om-el, Lub-om-la, Lub - el - in - iec, Lub - ow - la i t. p. Jedyny choć bardzo żmudny sposób, ale prowadzący do celu, to metoda, którą posługuje się w swoich pięciotomowych badaniach nazw topograficznych cytowany wyżej ks. Dr. Stanisław Kozierowski. Badania te znającość imiennictwa polskiego (miejscowego) posunęły znacznie naprzód, podobnie jak i roztrząsania krytyczne prof. Bujaka, a ostatnio dzieło tej miary co Słownik etymologiczny języka polskiego Aleks. Brücknera; wiele spodziewać się można od przyszłego słownika geograficznego.

Z obcych nazw miejscowości przytaczam: Biedrzychowice (Fryderyk po czesku), Zebrzydowice (Seyfried), Gosprzydowa dawniej Godprzydowa (Gottfried), Goczałkowice (Gottschalk), Dzieńmorowice (Dietmar), Giewont (niemieckie osobowe), Gierałtowice (Gerhard), Dietrzkowice (Dittrich).

Zajmujące przykłady przytacza Juljusz Zborowski: Wskazówki do zbierania nazw geograficznych. Gebethner 1923, str. 15.: Drużbaki — Ruschbach, Grybów — Grünberg, Łańcut — Landshut, Zamarstynów — Sommersteinhof, Kulparków — Goldberghof.

Zadaniem niniejszej rozprawki było dać zarys systemu imiennictwa, nie wchodząc zbytnio w szczegóły.

Każda polska nazwa miejscowości musi w łatwy sposób dać się podporządkować dwóm wielkim działom imiennictwa miejscowego. Albo pierwszemu wytworzonemu od właściwości miejsca (topograficznemu, terenowemu), albo drugiemu, pochodzącemu od nazwy mieszkańców (osobowemu).

Wszelkie zbyt sztuczne i zawile tłumaczenia nazwy zdradzają na pierwszy rzut oka etymologję nienaukową, tak zwaną ludową, i noszą znamię nieprawdopodobieństwa.

Niekrytyczność sądu, nieznanie dawnych stosunków, brak pojęcia o słowotwórczości spowodowały, że wyprowadzano początek nazw z ich dźwięków oraz podobieństwa do innych wyrazów⁴⁹⁾.

O etymologjach ludowych, to znaczy nienaukowych powiada inny autor⁵⁰⁾: „Są to legendy, stojące w sprzeczności z duchem je-

⁴⁸⁾ K. Sosnkowski: Przewodnik po Beskidzie zachodnim i Pieninach. Kraków MCMXIV. str. 3 i 41, podaje szereg nazw górskich obcych jak: Beskid, Magóra, Sihła, Kiczera i t. d. — Nazwy miejscowości znaczą granice obcych wpływów, znaczą jednak niemniej pewnie dawne granice osiedli słowiańskich. Tatry znaczą po węgiersku: góry; Alpy: wysokie góry po celtoku.

⁴⁹⁾ Księga rzeczy polskich pod: Nazwy wsi i miast.

⁵⁰⁾ Ostaszewski — Barański: „Z morawskiej ziemi” str. 176.

zyka, gramatyką, etymologią i logiką, a dorabiane były naturalnie do nazwiska, które już dawno istniało". (Heros eponymos).

Przykłady etymologii nienaukowych: Częstochowa (od imienia Czesław, Czeslek, Czesloch, Czesłochowa, Czesłochowa) dla pielgrzymów z północnej strony często chowa się za pagórkami! Oświęcim: św. Metody oświecił nauką wiary św. Staniątki: św. Wojciech stanął tam w drodze z Węgier; Skoczów: Wanda skoczyła do Wisły; Sandomierz: San domierza do Wisły, lub sądy wymierzano; Cieszyn: trzech bracia cieszyli się ze społkania po dłuższym błakaniu. Orłowa: Orzeł spuścił zdobycz (hostiam)! — stąd herb: orzeł z hostją w dziubie; Istebna: Iste - bene - (fecit); Pszczyna: piscina zamiast Plszczyzna (Pless), plso, pleso, plóso. Sambor: od „sam (e) bor (y)“ War (i) Sawa bliźnięta; Bogacica od Boga czcici; Sromowce — według legendy od Schroniowce; św. Kinga się tam schroniła; Gniewkowo, trzej bracia: Lech, Czech i Rus pogniwiali się i stamtąd się rozeszli i t. d.

W „Opisach niektórych okolic Polski“ Klementyny z Tańskich Hofmanowej znajdujemy ciekawe opowiadanie pewnego szewca z Wojciechowa na temat, skąd się wzięła nazwa Lublin. Opowiadanie to przytaczamy: „Był książę jeden polski bardzo zamożny. Miał on inne miasta, ale w nich nierad mieszkał, jedno upodobał sobie to miejsce gdzie dziś Lublin stoi, dlatego, iż tam wielkie były stawy a on rybołówstwo nadewszystkie uciechy przekładał, liny zaś nadewszystkie ryby lubił. W tem miejscu wówczas nic nie było, tak goło jak na mojej dłoni. On książę wybudował więc sobie dom i mieszkał w nim często; dworzanie, jego służalce, także pobudowali domki, dosyć, że w kilkunastu leciech zainformowało się, jakby małe miasteczko. Brakowało mu jedno nazwiska. On książę, nie wiedząc skąd je wymyśleć, jednego razu kazał sieć na największym stawie rzucić i powiedział do ludzi: „jakich ryb w tej sieci okaże się najwięcej, od nich nazwę to miasto“. Wyciągnęli — zaglądają ciekawie, a tam jeden lin. A że onego księcia z dawna dla jego smaku w linach Lubolinem zwano i lina jakby umyślnie dla niego wyciągnięto, miasto nazwano Lubolin i takby się dotąd zwać powinno. Tymczasem zwiemy że Lublinem, bo to zawsze się dzieje, że co starzy tak, to młodzi inaczej przerobią“.

Jest to wprost klasyczny wzór etymologii ludowej. Miasto istniało już dawno, a nazwy nie miało. Głowiono się nad nazwą skąd ją wymyśleć. — Tak sobie powstanie nazw tłumaczy wyobraźnia ludowa. Przykłady te możnaby jeszcze pomnożyć. Tymczasem nazwa Lublin pochodzi od imienia Lub(y), zdrobniałe Lubel, z końcówką dzierżawczą -in. Przymiotnik brzmi: lubelski (por. nazwisko Lubelczyk).

Ze stanowiska toponomastyki posiadają te tłumaczenia znaczenie jedynie humorystyczne, chociaż podziwiać nieraz trzeba zdolność inwencyjną i narracyjną ich autorów. — Legendy tworzą się prawie wyłącznie przy trudniejszych do wytłumaczenia nazwach. Beskid ma aż 5 tłumaczeń w różnych językach. Biesk w albańskim = szczyt. Jest i Bieszk nazwisko, Bieszczan, n. Bieszcz, m. biasaga = sakwa, pierwotnie; bisaga, smyk, leń.

Na koniec przytaczam starodawną nazwę: Kruszwica. Podobnie jak Gost - wi - ca, może pochodzić od osoby Krus (Krusza, Kruszyn, Kruszyna, Krusinowa, Kruszewo). Porównaj Krushevac w Czarnogórze.

Brückner: Dzieje języka polskiego II wyd., str. 31. wywodzi od kruszy = gruszy. (Porównaj: Ciświca, Hruszwica). Może pochodzić i od krzewu kruszyny (frangula).

D. NAZWY LUDÓW I NARODÓW.

Nazwy narodów zazwyczaj z miejscowych (jabym dodał: nieraz bardzo ograniczonych) z biegiem czasu na ogólne urosły⁵¹⁾; może i z nazwą Słowian nie było inaczej. Nazwa ta bowiem ani od sławy ani od słowa nie pochodzi; końcówka ta sama co u Polan, Drzewian, Pomorzan i innych, wskazuje początek miejscowy, chociaż żadnej takiej nazwy miejscowej dotąd nie znaleziono⁵¹⁾. Czy nie od imion na -sław?! Jest Sułów. Są liczne przyrostki -an przy imionach. Dobran, Siemian, Soban, Wojan, Cieszan, Milan, Stojan, Bojan, Dzierzan (Dzierżon) i t. p. (Porównaj: der deutsche Michel! tak samo mogło być der wendische Slav!). Wałaski = z Wałachów, Słowacki = z Słowaków, a nie od miejsca. Sława, Sławica są nazwy rzeczne. O ilebyśmy nie wywodzili nazwy Słowian od imion na -sław, istnieje chyba jedyna „możliwość” wyvodu od ich siedzib rzecznych, wodnych.

Slavia minor, „lacualis sive stagnalis”; Słowińcy, książęta pomorscy „duces Slaviae”, Slavia maior, quae habet Dalmatiam etc. (Mon. Pol. Hist. VI. 587—588). Wywód ten ma najwięcej danych za sobą, tłumaczy bowiem Słowian i Sławian i końcówkę lokalną i zgadza się z tem, co wiemy o siedzibach przeważnej części ludów słowiańskich. Byłaby to nazwa swojska, rodzima, (podobnie jak Rjeczanie, Wiślanie, Rujanie, Nadnarwianie, Olzianie, Odracy, Czerezpieniany, Morlaki, Pomorzanie, Morawianie, albo Serby, Siemianie, Polacy, Allemany, Tied-Deutsche),

⁵¹⁾ Brückner: Dzieje języka polskiego II. wyd. str. 9.

następnie przejęta przez sąsiadów na jednym z odcinków granicznych, nie zaś nazwa nadana (por. Germanie, Włachy, Włochy, Wendy).

Czy nazwa Wendów nie dostała się Słowianom od obcych plemion, które Słowian zawojowały, podobnie jak było u nas z nazwą Sarmatów. Pamiętamy jeszcze sławetne powiedzenie o bucie sarmackiej i słowa pieśni: Pokażemy, że Sarmata umie jeszcze wolnym być.

Że nazwa Słowian przeszła w narody jako równoznacznik niewolnictwa, to już obciąża chyba więcej konto sąsiadów.

Za przykład zmianowania niech posłużą Kaszubi: Kaszuby dzielą się na kilka plemion zwanych: Słowińcami, Kabatkami, Karwatkami (od długiego kaftana zwanego karwatką⁵²), Pomerankami, Niniakami (ponieważ używają słowa „ninia” w znaczeniu ejże!), Łyczakami, Lasakami, (mieszkańcy lasów), Belokami, (nie mówią był lecz „bel”), Rybakami (mieszkańcy Helu), a więc około ośm cech mowy czy też stroju lub zatrudnienia albo miejsca pobytu. Zaś nazwa Kaszuby ma pochodzić od nakrycia głowy? Szuba, Kaszuba.

Do najstarszych pomników pobytu Słowian w Karpatach względnie na Podkarpaciu, zaliczam nazwę Karpi, podaną przez Herodota (484 — 408 przed nar. Chr.) i Ptolemajosa. Nazwa ta dotyczy narodu, od którego góry te wzięły nazwę. Nazwa będzie w każdym razie starszą od Herodota.

Nazwa narodu tego pochodzi od chodaków góralskich. Objaw najzwyczajszy w nomenklaturze narodów, że od jakiejś cechy fizycznej, umysłowej czy ubraniowej, mowy (Bojki, Łemki), lub broni biorą nazwę⁵³).

Kurpie zowią się tak, bo chodzą w kurpiach; podobnie owi Karpi. Dla lepszego zrozumienia przytoczę dotyczący klasyczny ustęp Słownika etymologicznego języka polskiego Al. Brücknera w całości: Kurp, kurpie, kurpiel, kurpiak — „chodaki plecione, łapcie”, — stąd nazwa Kurpiów, puszczaków, mieszkańców puszczy Kampinowskiej i okolic Myszynia; odwieczna to forma polska (ur zamiast ar trafia się często), i nie z litewskiego, pruskiego Kurpe, „trzewik” przejęta, lecz rodzima. Te same chodaki nazywają Podhalańskie kierpcami od sąsiadów Słowaków, krpec. Bywają i formy gwarowe odmienne kyrpeć, krypeć, (śląskie kyrpiec — dodał autor niniejszej rozprawy). Na obuwie

⁵²) Krawatka znowu od stroju Kroatów.

⁵³) Od broni biorą nazwę: Kelty (Gallowie), Saksy — Sasy, Franki, Jadźwingi i Sarmaty według cytowanego już Kleinpaula i Brücknera (Słownik). Od Allemanów granicznych przenieśli Francuzi nazwę na wszystkich Niemców, a może i Słowianie od szczepu Nemetów. Turcy zwią Europejczyków Frankli, bo z nimi najpierw muzulmani się w Europie potykali.

przeniesiono to od łataniny wszelakiej, bo krpa w cerkiewnym i językach południowych Słowian znaczy „łate” krpiti „łatać”, krpacz „łaciarz butów”, co byłoby po polsku karpać, rus. korpat’ „łatać”, dukwieć nad czem, serbskie krpļje, czeskie krpie i o łyżwach. Pień jest skerp — porównaj charpęcie (karpa, karpęcie), ko s(k), i ch są oboczne; greckie krepis — „trzewik” (podobnie i w innych językach).

A więc Kurp, Karp, Karpa, z przyrostkiem: Karp - eta, Karp - ata, Korp - al, Korpik, Korp - ok, Korpak. Karp - in, Karp - iel, Kurp - as, Kurp - ias, Kurp - an. Pochodne: Karpiński, Kurpiński, Karpecki, Karpesiuk, Kurpanek, Karpus, Korpała, Krypa, Krypczyk, Karpiniec, Karpętna, Karpicko, Karpicki, Karpice, Kierpień. (Czeska nazwa osobowa Krpc). Krpelany m. na Słowaczyźnie; na Podhalu „kypiołki”, Karpilówka m. Kurpierz, n. Karpowicz, Karpiczek, Kurpie m., Kurpiki, m.

Tak jak dziś zowią górali kierpcorzami, tak i wówczas mieszkali w tych górach Karpy (zgrubiałe: Karpaty), a dziś mieszkają kierpcorze w Karpatach. Nazwa Karpat wzięta więc od mieszkańców. Nazwa Beskidów terenowa, obca ⁵⁴⁾. Lud mieszkający w Karpatach nie używał nazwy „Karpaty”, gdyż była to jego nazwa przezwiskowa (karpaty = kierpcorze). Jest i na terenie Wielkopolski nazwa miejscowości Karpaty (parafia Dobroszów, Rusocice) i Karpia Droga, miejsce na Sapowicach (ks. Stanisław Kozierowski: *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*. Tom I. 337. Poznań 1921). Korczaki (drobna szlachta między Kaszubami) nazwani również od chodaków drewnianych. Porównaj nazwisko Baćmağa, oznaczające również „obuwie” (Brückner, Słownik). Że Beskid uważają jedną za wyraz celtycki, inni za germański, trzeci najprawdopodobniej za trako - illyrski, jest zupełnie w porządku. Ale że pewien odłam niepolskich badaczy i Karpaty do słownika celtyckiego by chciał włączyć, to już według zasady: was man nicht deuten kann, das sieht man als keltisch an.

⁵⁴⁾ Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego zamiast ruskiego, Beskid przypomina polskie Bieszczad i Krępak; na 1) Bieszczędzie, 2) Bieszczadzie; bieszczedni zbójcy, beskidna wieś, bieszczad też o „padole ziemskim”; nazwę wywodzi od Ptolemeuszowych Besów, Biesów. (Krępak, Korpak, Karpak!). Biesok (wymowa: Biysok) n.

E. NAZWY GÓR.

Nazwy gór podotknięte cośkolwiek w poprzednim dziale. Według niektórych badaczy nazwy rzek i gór są najstarsze, gdyż były zmianowane, gdy okolica nie była jeszcze zaludniona. Mają być najtrudniejsze do wytłumaczenia i nieraz wątpliwego pochodzenia?! Zdaje się, że je mało dotychczas badano systematycznie a podchodzono do nich osobno ze strony jedynie etymologicznej choćby naukowej, podobnie jak znowu do nazw miejscowości dobierano się z etymologią ludową a nie naukową. I tu trzeba zastosować metodę indukcyjną od znanych do nieznanych nazw podchodzić, dzielić rzeczowo i opanować całość. Divide et impera w dodatkiem znaczeniu! A może i tu coś celtyckiego odpadnie?

Nazwy gór wywodzą się:

1) Od formy, kształtu. Przykłady: Długa Góra, Tuł, Stóg, Stoh, Stożek, Okrag, Trzy Korony, (Triglav), Kopa, Kopiec, Chełm, Chełmek, Chełmiec, Górka, Goruszka, Górki, Małogórka, Gorzec, Gorce, Gorc, Chełmce, Groniek, Bystra (stroma), Równie, Równica, Stołowy, Wysoka, Ostry, Ostrowity, Pilsko (stromie), Mały, Wielki, Gołaźń, Gola, Golica, Łysa, Łysica, Łysa Polana, Gołogóry, Pusta, Łamana Skała, Ganek, Uplaz, Pyszna, Koszysta, Szeroki, Dział, Dzielec (Dił, Diłok, Deal, rumuński), Wawel (wzgórze), Pradziad (Alivater), najwyższy w paśmie gór, Magura (silna, wz-mag-ać się, por. mogiła), Mogielica, Mnich, Šip (szyp — strzała), góra wyróżniająca się od najbliższego otoczenia potężnymi uskokami skalnymi, strzelającymi ponad bujną zielen gęstych lasów. Wielka Fatra (wielka co do obszaru), Kahlenberg (Łysa), Wrota, Kościeliska, Kościelec, Czubała Góra, Rysy, Malnik, Fajki, Żółta Turnia i t. d. Matra, Fatra i Tatra (por. Matraj, Matterhorn) też się wpraszaają do tej grupy?

2) Od terenu, zarośla, zabudowy, zamieszkania, bytowania, pamiątek dziejowych: Trawny, Cis, Cisowa, Cisowy, Cisownik, Cisówka, Cisia Góra, Jasieniowo, Jasiennik, Błatna, Dębowa, Jaworowy, Sucha Góra, Wierchgóra, Jawornik, Jarzębata, Bucz, Bucze, Bucznik, Miąwszy (gruby las), Susz, Suszec, Suszak, Młada Góra, Skałka, Skalnity, Skality, Skalica, Połom, Wapienna Górka, Jasna Góra (wapien występujący na powierzchni), Babia Góra (rejon gołego kamienia)), Biały Krzyż, Świętokrzyskie Góry, Krzyżowa, Krzyżne, Josefsberg (figura św. Józefa), Goryczkowe Czuby, Goryczka (gentiana punctata), Czantorja, Bobrek, Paproć, Krzemionka, Tyniok, Tynianka, (tynić, grodzić, tyniny), Sałajka, Koliby, Kotarz, Kamienne Góry m. Skalica, Kamienny, Strążyska, Babi Wierch, Lipowa, Osowa

Góra, Czerwone Wierchy, Złoty Groń, Nowina, Stara Robota, Hrubą Buczyną,, Stary Groń, Trzydniowiński Wierch, Trojaczka (trzy granice), Trzyciatek (30-ty urząd celny), Smrekowy, Brzestowe, Lipowica, Bukowa, Pieskowa Skała (piaskowa), Biała, Czarna Góra, Grojec, Łazek, Palenica, Obłaz, Przysłóp, Owcza Górka, Koziniec, Sokolica, (Falkenstein = Fulsztyn), Lisia Góra, Jelenica, Góry Mokre, Małolączniak, Malinka, Malinowska Skała, Łomnica, Salve Regina, Turnia, Kominy, Głodówka (budzigiód, Hungerbrunnen), Pańszczycza, Świnica, Świśtówka, Wietrzna Góra, Leskowiec, Jałowiec, Żarek.

3) Od miejscowości: Lipowski Groń (Lipowiec), Grodziecka Górka, Zbylitowska Góra, Węgierski, Węgierska Górka, Rycerka, Mochnacka, Kępa Swarzevska, Tarnowskie Góry (Tarnowice), Góra Ropczycka, Miejska Górka, Górka Zaczerska, Góra Włodowska (Włodowice).

4) Od położenia: Południowy, Południk, Zadni, Zazadnia, Osob - ita (-na).

5) Od osób: Stec, Stecówka, Sławicz, Klimczok, Klimasz, Klimont (góra w Łędzinach), Hanzlik, Goduła, Giewont, Nosal, Kozłowa Góra, Kozubowa, Częstochowa, Michala Góra, Januła, Machuła, Girowa, Giercza (Giry m.), Barania (Barański = Baranów szalas), Cieślar, Stoszek, Wołoszyn, Wołowiec (wolarz), Gubałowska, Kubalonka, Pietraszonka, Sułów, Sołowy Wierch, Góra Bony, Skała Kmita, Luboń, Czarniecka Góra, Jania Góra, Rozsudec, Chocz, Żebrak, Ondrzejnik, Jelitów, Gerlach, Murań, Marcinów Groń, Młynarz, Toporowa Cyrla, Gościejów Wyrch, Rycerzowa, Rycerka, Capowski Las, Michasiowa, Jakubik, Obidowa, Cergowa Góra, Saszów, Sosoki, Romanka, Gańczorka, Orłowa, Królowa, Malcowa, Karpaty, Sudety, (Sudini), Suda, n. Sudice, m. Dolomity (Dalmaty, Dalemincy), Lasota, Rakowa, Racza, Boracza, Niegoj, Lechowa Góra, Jastrzębia Góra, Turbacz, Prusów, Kikula (Kik n. i m.) i t. d.

6) Od gór jako takich: Tatra (po węgiersku góry), Alpy (wysokie góry po celtycku), Góra Chełmska (chełm = pagór), gorzec wawelski (Woronicz) Góra m, Górka w Chełmie.

7) Od źródeł wód: Czarnorzeki (wzgórze), Rostoczny, Roztoka, Pieniny (por. Małopiana, r. Pina, r. Pińsko, Peene r., Czerzpieniany, szczep lutycki), Visalaje (wykapy, stoki, ścieki, źródłiska)⁵⁵⁾ Śrem (Strzem) = szmat ziemi wystającej nad wodą, Studzienki, nadbrzeżne głązy w Pieninach, z których zdroj wy-

⁵⁵⁾ Visalaje, nazwa góry w liczbie mnogiej! Są liczne nazwy rzeczne i błotne jak: Słonica, Słocina, Słotówka, Słotka, Sołka, Soły, Słuk, Słocin, Słociniec, Slanczno, Słotnina, Sołotwina i t. d.

tryska, Śleza g., Roj — Raj = zd-rój, wzd-rój, źródło; nazwy miejscowości i Roj, Roik, Rojek nazwiska. Rojczyk, Rojewicz, Rajsko m., por. Słota n. Rojca m. Rojcewicz n. Rojec, Rajca.

F. NAZWY RZEK.

Pisząc o imiennictwie polskim nie można pominąć Wisły. Wisła jest bez wątpienia nazwą prasłowiańską. Jako paradigma służy mi: „wyspa”.

Nazwa powstała u źródeł, znaczy tyle co wykapy, wysięki, ścieki, stoki, stoczki; potwierdza to i forma źródeł i nazwa wsi u źródeł, Wisła raczej Wisły. Lud używa liczby mnogiej: Na Wisły, na Wisłach, nie dlatego, że są dwie Wisły czy Wiselki, biała i czarna, lecz ze względu na Wisły wogóle, źródła, wykapy, wycieki, wysięki.

Objaśnienie nazwy: Nagłosowe w jest przydechem, porównaj nazwy: Isła, Isło, Islica, Isłok, Isłoka, Isłocz, Isłanka. Isła powstała z iz-sła. Iz = ze, (cum), -są. Porównaj Sątok, Iztok.

Źródłosłów sł widoczny w: słocić, słocina, słocwina, słotwina, słota, słotny, zasłociło się, woda słoci się, sączy, wysięka.

Jest na terenie śląskim, obecnie czeskim, nazwa górská Visalaje⁵⁵⁾ i potok Slanica po gromadzie. Nazwy rzeczne, Soła, Soły, Suła, Sala, Słucz, również tu należą. Slavica lingua: Sale dicitur).

Prasłowiańskie są również nazwy Olza, Śleza = Sleza (w dokumentach, pisanych w języku kancelaryjnym czeskim, Kniže v Slezy, później Slezýgy, czytaj Slezýji, por. Silesia). Iłża dawniej Isłża. Porównaj: Iza, Iza, dawniej slza, ruskie sleza. Stosunek Olza a Śleza jest jak o-tok a s-tok.

Nazwy rzek wywodzą się:

1) Od góry, z pod której wypływają, albo koło której płyną. Nazwy górskie przechodzą na rzeki (odgórskie nazwy): Trawny, g. i p. (= góra i potok). Szeroki, Skalik (wypływający z pod Skałki g.), Chełmówka, Wąwolnica, Osira g. Ostrawica (r. i m.), Ostrawa m. nad Ostrawicą, Starorobociański (wierch i potok), Łańska (Łazek, górka), Palenica, Skałka, Malinka, Gościejów (Wyrch i potok), Półhorzanka, Rycerka, Jamna i t. d.

2) Od źródła bierze nazwę cała rzeka (nazwy źródłkowe): Stoczek, Krynica, Słocina, Słocwina, Sołotwina, Słuk, Słucz, Słuczka, Isłocz, Wisła, Wiśło, Wisły, Wiśłok, Wiśłoka, Pa-słęk, Pa-słęka, Pa-sarge = Patoka. Wisurgis, Wezera, Izara, Ister (Hister, Heister-bach), Isłanka, Issel, Soła, Soły,

⁵⁵⁾ patrz str. 41.

Suła, Sala, Sława, Sławica, Sławka, Sławiec, Niesława, Oslawa, Słukień, Słotka, Socza, Suczawa, Izonco, Sątók, Santoka, Sątóp, Sopotnia, Sopotnik, Sopoty, Wystruć, Tumień (błoto), Tymienica, Tyśmienica, Brenna, Brynica i Brennica, Ropa — Ropica (Ropiczka), Rupienka, Woropajewo?, Druja? Od źródła bierze nazwę rzeka, od rzeki miejscowość a do nazwy miejscowości dostosowuje się znowu nazwę rzeki: Krynica — Kryniczanka, Sopotnia — Sopotnianka, Cisownica m. Cisówka r., podobnie Jezierzyskie jezioro! Roj, Raj = Zd - rój, wzd - rój. Ruja, Krynki m.

3) Od wody (odwodne): Don, Doniec, Dunaj, Dunajec, Dunaj — Dżwina, Odra, Adria, Jadran, Drina, Mora, -wa, -wica, Iłża dawniej Isłża, Słeza — Słęza, Olza, Bug, Bugaj.

4) Od rzeki jako takiej (odrzecznice): Potok, Struga, Strużka, Strużyna, Strumień, Stryj, Strwiąż, Rzeka, Rjeka — Fiume, Syrynia, Syrynka, Roga, Sroha, Sroża, Międzyrzecze (w aktach Mezisroha, Mezisroża), Stryszawa (w aktach Sreszawa), Srawa, Sromowiec, Śrem, Strom (niemieckie od słowiańskiego?) Opa, Ob, Ab (aryjskie), Elf (Elbe — Łaba), skandynawskie, Struma, Strumica, Strymon, Styr? (Steier niemieckie), Rumon (Tybr), Rha (Wołga), Strypa, Zbrucz, Rawa, Rawka, Raba, Rhin (celtyckie, Dunaj (-ec), Dunawiec m. Szczara?

5) Od koloru i jakości wody: Czarna, Czarnawa, Czarnawka, Czarna Woda (Wda), Czorny, Czarny Potok, Biała, Białka, Kalna, Kalonka, Ruda, Rudawa, Rudno, Reda, Redunia, Rzawka (R-zawka), Rżawa (Orsowa), Złoty Potok, Białystok i Białostoczek, Białokrynica, Czerwonka, Żelężna — Żelężnica, Biała Woda, Cieplice, Tepla, Zimne Wody, Śmierdzonka (siarczana), Czarny Dunajec i Biały.

6) Od biegu, toku (biegowe): Bystra, Bystrzyca, Bystřina, Bystrzec, (bystro=prędko), Warta (Zawiercie), Bzura, Wkra, Skawa, Orawa, Horyń, Arva, Rawa, Raba, Rabka, Wiercica, Prądnik, Ruczaj (od biegu rączego), Wiera, (wy-wier-zysko), Drawa, Drwęca, Drwinki, potok, Leniwka.

7) Od formy: Straconka, Ponik (por. Ponikowski) Ponikwa, czeska Punkva w Macosze, Ponicanka, Poniwiec, Krzywa, Sucha, Struga, Sucha Woda, Ślepa Dobka, Wielaż, Wielki (Itil po węgiersku), Ityl m. Suchodół, Rzeczysko (stare łożysko), Głębieczek, Wołga, Samica, Łacha, Rzeczyca, Strużka, Strużyna, O-lza (płynąca naokoło, tworząca kolano), Veltava (velet), Paśtek, Paśłka, Pasarge (patrz pod 2), O-rawa, Roztoka, Slewaniec (ze zlewów stawowych), Bełczonka, Małopiana, Zazriva (słowacka), Obra, Dzika Woda, są i Dzikie Kamienie (Wütende Steine).

8) Od łożyska: Kamienna, Kamienica, Gliniany Potok, Gliniec, Piaśnica.

9) Od otoczenia: Brennica, Leśna, Leśnica, Podłączonka,

Cisownica, Grabownica, Jasienica, Jawornica, Wapienica, Iłownica, Grabka, Brzozówka, Zadni, Krajna, Sychlowaty, Jamka, Jarzębcy, Wędolec, Łuczyna (Łucyna), Lutschine (w Alpach szwajcarskich), Lechnica, Ruska Woda, Pruska, Słowiański, Bagna, Czeremosz, Osa, Lipa, Ochla, Ług, Łęg, Poprad (poparat'), Turja, Turjec (Turocz), Cisa, Berezyna, Rokitnica, Grabia, Jawornik, Muchawiec, Dołki (potok), Debra, Leszna, Mszana, Kalina, Kalinka, Łopuszna, Tarnica, Tarnoczka.

10) Od miejscowości: Czadecka (Czacza), Skaliczonka (Skalite), Kamesznica (Kameszna m. od Comes), Puńcówka, Piotrówka (Piotrowice), Stonaw(k)a, Bytomka, Łódka, Skierniewka, Imielnica, Utrata (karczma, miejscowość, rzeka), Lachówka, Cisówka (patrz dopis pod 2), Prut = Porota = Bród (irańskie, Brückner Słownik etymologiczny), Muszynka, Szczawniczek, Mogilnica, Jasiołka (Jasło).

11) Od osób: Markowy, Dobka (osoba, m. i r.), Łabajów, Radoń, Turoń, Janoszek, Jankowce, Grajcarek, Gościejów, Gościeradowiec, Jaszowiec, Bayerka, Stonawa, Wieprz, Przemsza, Hołc(z)yna, Szotkówka, Chrapoń, Lech, Uher, Psina? Miłoszowa, Stochód? Olcza? Olecka? Sąspówka i t. d.

Wielkie rzeki, o ile różne narody nad nimi siedziały, różne otrzymały w swoim biegu nazwy. Dunaj — Ister, Łaba — Mołdawa — Vltava, Vltava — Fulda.

O ile niepolska nazwa rzeki umieszczona w dwóch działach, wywód jej znaczenia niepewny. Chodziło zasadniczo o odpowiedni podział materiału nazwiskowego pewnego.

Niektóre zagadnienia celowo nieco obficie poparłem dowodami, niektóre zaś nazwy celowo pominąłem, mianowicie te, które czytelnik sam na podstawie wyłuszczonych zasad wyprowadzić potrafi, lub które osobnych wywodów wymagają, a które w podanych źródłach znaleźć może.

Powyższe zestawienia niech osiągną cel, który przy pisaniu autorowi przyświecał: Poznanie rzeczy swojskich!

SPIS RZECZY.

	<i>str.</i>
Zarys imiennictwa polskiego	3
Imiennictwo osobowe A. Imiona.	4
B. Nazwiska.	6
1) powstałe z imion	6
2) odcjcowskie	12
3) przydomki, przezwiska	13
4) od zatrudnienia	15
5) od narodowości i pochodzenia	16
6) siedzibowe	16
Wzory nazwisk ,	19
Nazwiska obce i sztuczne	19
C. Nazwy miejscowości	20
1) od właściwości miejsca (odmiejscowe)	20
2) od mieszkańców (odosobowe)	25
3) odosobowe z końcówkami dzierżawczemi	27
4) Odmiejscowe i odosobowe ze wspólnymi końcówkami	30
Okruchy imionoznawcze	34
1) Chronologia i liczbowe zestawienie nazw	34
2) Jak się zabierać do wytłumaczenia nazwy	34
D. Nazwy ludów i narodów	37
E. Nazwy gór	40
F. Nazwy rzek	42

Biblioteka Główna WSP w Zielonej Górze
nr inw.: ks 2 - 18104

II 18104/II